SPLIT

PLAN UPRAVLJANJA POVIJESNOM JEZGROM

"SolArc" - Planning, Architecture, Conservation

2009

SPLIT

PLAN UPRAVLJANJA POVIJESNOM JEZGROM

po narudžbi Grada Splita

Giora i Shahar Solar

"SolArc" - Planning, Architecture, Conservation
giorasolar@gmail.com
++972-2-5709801

2009

Sadržaj

1.0 Uvod …….…….…….2

1.1 Upis na Listu svjetske baštine …..……4

1.2 Izrada Plana upravljanja …….…..7

1.3 Povijest povijesne jezgre……...…….….12

2.0 Vizija i ciljevi …….....….....…….…..……15

2.1 Vizija ……..…..15

2.2 Ciljevi …….....…….....16

3.0 Vrijednosti, autentičnost i integritet …….……17

3.1 Kulturne vrijednosti i atributi …….....……...…….18

3.2 Interesenti i vrijednosti …….….….....18

4.0 Opis i postojeće stanje …….……..……..24

4.1 Položaj …….....……....24

4.2 Graditeljsko tkivo …….....…….…….……26

4.2.1 Namjene prostora ……..….29

4.2.2 Palača i fortifikacije ….....… 41

4.2.3 Arheologija..……..…….…..…..50

4.2.4 Javni prostor ……....…….54

4.2.5 Pješačka namjena.....……..….….…67

4.2.6 Dostupnost i sigurnost ……..…….68

4.3 Infrastruktura ……..…… ….70

4.3.1 Makro infrastruktura …….…..…....68

4.3.2 Mikro infrastruktura ……..….…75

4.4 Promet i parkiranje …….….……..77

4.5 Pitanja okoliša …….....…….80

5.0 Konzervacija …….……81

5.1 Dokumentacija, snimanja, studije ……..……...…86

5.2 Održavanje i monitoring …….....…..…….….…86

6.0 Duh mjesta (genius loci)…….....87

6.1 Materijalni elementi …….....……..…..90

6.2 Nematerijalni elementi ……..…….....……108

6.3 Elementi koji potencijalno ugrožavaju genius loci povijesne jezgre...116

7.0 Turizam i upravljanje posjetiteljima....……..……122

7.1 Prezentacija – interpretacija …….....133

8.0 Zaštita i provedbene mjere…….. 136

8.1 Upravljanje i administracija …….....……136

8.2 Zakoni i propisi …….....……..…….136

8.3 Provedbene mjere …….....……136

8.4 Financije …….....……...137

8.5 Postojeći planovi …….....…….…..139

8.6 Kontaktna zona …….....…….. ……....141

9.0 Društvo..……..……146

9.1 Društvena pitanja …….....……. ……. …..146

9.2 Osvješćivanje javnosti, edukacija i obuka …….....……...…....148

10.0 Procjena……..……..149

10.1 Rizici i opasnosti …….....……149

10.2 Sukobi …….....……153

10.3 SWOT analiza …….....…..……..154

11.0 Akcijski plan…….……...…156

11.1 Projekti …….....……..156

11.2 Aktivnosti ……..……..….156

Dodatak…..……..…….159

Bibliografija i izvori …….…….…..171

1.0 Uvod

Planovi upravljanja (PU) smatraju se jednim od najvažnijih sredstava zaštite kulturne i prirodne baštine. Najznačajnije priznanje koje ih određuje kao takve dano je Provedbenim smjernicama za primjenu Konvencije za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine (veljača 2005.), kojima se zahtijeva izrada Plana upravljanja ili postojanje sistema upravljanja za svaki lokalitet na Listi svjetske baštine (točka 108. u Provedbenim smjernicama).

Povijesna jezgra Splita je na UNESCO-vu Listu svjetske baštine upisana 1979. godine, prema uobičajenoj praksi toga vremena – bez točno definiranih granica, bez kontakne zone, te bez Plana upravljanja. Trideset godina kasnije, izrada opsežnog Plana upravljanja nije samo hitna potreba, nego i obveza prema novim UNESCO-ovim standardima. Zbog toga ga je gradska vlast naručila, istovremeno s Planom upravljanja Podrumima Dioklecijanove palače, koji je ujedno i dio iste cjeline.

Priprema PU za lokalitete koji su već upisani na Listu svjetske baštine još uvijek je rijetka situacija, za koju su potrebni uvjerenost struke, te politička volja i potpora. Rad na PU za Povijesnu jezgru (PJ) Splita realiziran je uz blisku suradnju i podršku Odsjeka za staru gradsku jezgru. Tijekom pripreme Plana stotine sati je provedeno u studijama lokaliteta, brojnim sastancima s gradskom upravom, stručnjacima za baštinu i raznim interesentima (poput Turističke zajednice, Hrvatske udruge likovnih umjetnika, vlasnika hotela, vlasnika tvrtki itd.). Kao dio procesa prihvaćanja i primjene PU, očekuje se još sastanaka.

Izvješća su izvorno pisana na engleskom jeziku, a njihovi prijevodi su predani na uvid gradskoj i državnoj upravi (Konzervatorskom odjelu).

Nadamo se da nije mnogo toga propušteno i da će dokument biti prihvaćen, za dobrobit građana Splita, kao pozitivan i značajan korak prema zaštiti kulturne baštine koju Split predstavlja.

Po definiciji i u načelu, PU treba biti sastavljen tako da ga je lako nadopuniti, osuvremeniti, proširiti i primijeniti u fazama.

Stoga, ako se pokažu neke vrijednosti interesenata ili ako se okolnosti i koncepti promijene, put prema poboljšanjima je otvoren. PU je živući dokument i prema njemu se kao takvom treba odnositi.

Prvo što je bilo potrebno definirati na početku pripreme PU, bilo je definiranje granica planiranja – stoga i granica lokaliteta svjetske baštine. Odlučeno je da će se one poklapati s granicama definiranim Generalnim urbanističkim planom Splita – područje A kao upisana zona jezgre i područje B kao kontaktna zona.

Sam PU započinje definicijama i određenjem vrijednosti. Nastavlja se opisom postojećeg stanja u Povijesnoj jezgri, mjerama zaštite, konzervacijom i trenutnim upravljanjem, te analizama, procjenama i preporukama u svakom poglavlju. Zatim slijedi SWOT (engl. Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats) analiza (snage, slabosti, prilike i prijetnje), nakon koje se nalazi prijedlog akcijskog plana.

Preporuke svakog poglavlja i potpoglavlja prikupljene su i prezentirane kao dodatak pod nazivom «Preporuke», zajedno s ostalim dodacima.

Potrebno je podsjetiti da PU ne obrađuje sve aspekte života u povijesnoj jezgri, već da je to u suštini plan koji se temelji na kulturnim vrijednostima. Zbog toga se on bavi pojavama koje imaju utjecaj na kulturne vrijednosti, ili na koje kulturne vrijednosti utječu. On istovremeno nije zamjena za detaljne planove i konzervatorske planove, koje će trebati pripremati kako se budu pojavljivale potrebe i slijedeći preporuke Plana upravljanja i njegovog akcijskog plana.

1.1. Upis na Listu svjetske baštine

Povijesna jezgra Splita je, zajedno s Dioklecijanovom palačom, upisana kao lokalitet svjetske baštine i dodana na UNESCO-vu Listu svjetske baštine 1979. godine.

Upis se temeljio na trima od šest kriterija za upis svjetske kulturne baštine (Provedbene smjernice za svjetsku baštinu):

Kriterij II – «pokazati značajnu međusobnu razmjenu ljudskih vrijednosti, tijekom određenog vremenskog razdoblja ili unutar svjetskog kulturnog područja, i razvoja arhitekture ili tehnologije, spomeničke umjetnosti, urbanizma ili pejzažnog oblikovanja.».

Kriterij III – «biti jedinstveno ili makar iznimno svjedočanstvo kulturne tradicije ili živuće ili iščezle civilizacije», i

Kriterij IV – «biti izniman primjer tipa građevine, arhitektonske ili tehnološke cjeline ili pejzaža koji ilustrira značajno razdoblje, ili razdoblja, povijesti čovječanstva».

Upis je obrazložen od strane države (tadašnje Jugoslavije) slijedećim tekstom:

«Povijesna cjelina grada Splita s Dioklecijanovom palačom ima višestruki značaj ne samo na području Jugoslavije, već i na svjetskoj razini. S obzirom da je Dioklecijanova palača, u širem smislu, najbolje sačuvana antička carska rezidencija, ona, za međunarodne discipline arheologije i povijesti umjetnosti, predstavlja ključni spomenik za istraživanje i proučavanje

građevina ove vrste kao cjeline (urbanistički i kao raspored građevina) ili kao pojedinačnih jedinica, koje su također jedinstveni spomenici određenog tipa (Dioklecijanov stan sa podrumima, Mauzolej, Jupiterov hram, bedemi i vrata). Palača je imala značajan utjecaj na kasniji razvoj urbanizma i arhitekture od starokršćanskog razdoblja do novog vijeka, ne samo na području Dalmacije, već i u europskim razmjerima (kao što se vidi na svjetovnoj i religioznoj arhitekturi od kasne antike na raznim područjima Mediterana, do klasičnog razdoblja britanske arhitekture). Stoga je Palača najistaknutija postojeća arheološko – arhitektonska cjelina u Jugoslaviji.

Najveća vrijednost Dioklecijanove palače proizlazi iz njezina neprekidnog postojanja kroz kasnu antiku; u ranom srednjem vijeku pretvorena je u živi srednjevjekovni grad, dok sada poprima funkciju velikog gradskog središta. Zahvaljujući njezinom kontinuiranom identitetu, Palača je postala prvoklasni srednjevjekovni spomenik urbanizma i jedan od najznačajnijih primjera arhitektonske transformacije izvorne antičke građevine u srednjevjekovni grad, čiji su osnovni elementi sačuvani do današnjih dana. Upravo s pozicije ovog kontinuiteta, mnoge su građevine iz srednjeg vijeka i kasnijih razdoblja, od kojih je veliki broj prepoznat kao najvrjedniji primjer nacionalne povijesne i umjetničke baštine (starohrvatske crkve, romaničke kuće, vratnice Andrije Buvine, arhitektonska dostignuća i skulptura Juraja Dalmatinca), dobile poseban značaj.

Povijesna cjelina Splita je spomenik iznimne vrijednosti jer nam omogućuje pregled stalne prisutnosti kroz povijest, kao i istraživanje svakog pojedinog razdoblja od vladavine Dioklecijana, jednog od najznačajnijih vladara rimske antike, do današnjeg vremena u kojem su mnogi značajni događaji oblikovali povijest Jugoslavije.»

Osuvremenjena verzija ove izjave o značaju bi vjerojatno dodala kasnije fortifikacije i činjenicu da je Split iznimno živući grad.

Karta 1: Granice lokaliteta: jezgra (A) i kontaktna zona (B)

1.2. Izrada Plana upravljanja

S obzirom da su planovi upravljanja relativno novi koncept, osijeća se potreba objašnjenja koncepta i metodologije izrade PU, koja će biti korisna njegovim korisnicima, čitateljima i onima koji će ga eventualno koristiti kao primjer pripreme PU za druge lokalitete. Stoga je ovaj tekst o izradi PU integralni dio teksta ovog dokumenta.

Planovi upravljanja lokalitetima kulturne baštine su najcjelovitiji i najopsežniji dokumenti koji daju viziju, smjernice, sredstva i preporučuju postupke za dugoročnu, održivu zaštitu lokaliteta i njihovih kulturnih vrijednosti.
Plan upravljanja bi trebao obuhvatiti sva sredstva koja omogućuju razvoj i zaštitu lokaliteta i ustanoviti da postoje poveznice koje čine ta sredstva korisnim (primjerice – pravna sredstva bez primjene ne funkcioniraju, planovi konzervacije bez obučenih stručnjaka su samo papiri, razni planovi, uključujući i one infrastrukturne, bez pravog mehanizma koordinacije među različitim odgovornim vlastima mogu uzrokovati štetu ili rasipanje sredstava, zanemarivanje vrijednosti i potrebe zajednice, planovi postaju neodrživi itd.).
Stoga planovi upravljanja moraju obuhvatiti razne teme poput:

- Zakona i propisa, uključujući i sredstva njihove primjene.
- Administraciju – struktura, procesi, osoblje.
- Financije.
- Različite planove – od Generalnog urbanističkog plana do detaljnih planova konzervacije.
- Sredstva primjene i njihovu regulaciju.
- Javne aktivnosti i edukaciju.

Izrada plana upravljanja za kulturni lokalitet temelji se na razumijevanju njegovog kulturnog značaja i kulturnih vrijednosti. Istovremeno, treba uzeti u obzir i ostale vrijednosti koje izražavaju različite zainteresirane strane.
Metodološki, «kontrolni popis» i smjernice su korisni u procesu izrade planova upravljanja. Istovremeno, takve smjernice su najbolje objašnjenje za ono što stoji iza dokumenta i planova upravljanja općenito.
Slijede neka pojašnjenja i smjernice za izradu Planova upravljanja lokalitetima kulturne baštine (često nazivani «Plan upravljanja uvjetovan vrijednostima»).

Pojašnjenje: Plan upravljanja lokalitetom kulturne baštine nije tradicionalni plan, u smislu uvriježenog razumijevanja urbanističkog ili arhitektonskog planiranja. Njegov opseg je širi od opsega Generalnog urbanističkog plana, u većini slučajeva ne zahtijeva isti mehanizam prihvaćanja poput ostalih zakonskih planova i smatra se «otvorenim dokumentom», koji se lako može osuvremeniti i prilagoditi. S druge strane, u slučaju planova upravljanja mnogo je značajnije postići konsenzus i razumijevanje njihovog opsega i ciljeva.

Osnovne smjernice

1. Identificirati kulturne vrijednosti i navesti razloge zbog kojih je lokalitet određen za zaštitu (ili neko drugo određenje). Pripremiti Izjavu o značaju.
2. Ocrtati granice područja planiranja. Također odrediti granice područja koja okružuju kulturnu jezgru, (kontaktna zona) što će pomoći zaštiti njezinih kulturnih vrijednosti.
3. Identificirati ostale vrijednosti – prirodne, turističke, ekonomske, simbolične, društvene, vrijednosti vlasnika itd., putem sastanaka sa stručnjacima i ostalim interesentima. Cilj ove faze je razumijevanje vrijednosti i interesa različitih interesenata.
4. Analizirati sukobe između kulturnih i ostalih identificiranih vrijednosti.
5. Identificirati materijalne osobine, dokumentirati ih i analizirati stanje konzervacije.
6. Identificirati nematerijalnu baštinu i «duh mjesta», uključujući njegove atribute.
7. Identificirati postojeće i potencijalne prijetnje lokalitetu općenito, pojedinim građevinama i okolini. Nemar, nepravilna konzervacija, nedostatak planiranja, krivi i pretjerani razvoj, pritisci turizma, zagađenje okoliša, bilo koje drugo zagađenje, ratovi, prirodne katastrofe, nepostojanje upravljanja itd. – sve ima potencijal postati prijetnjom kulturnoj baštini. Proučiti sve postojeće mehanizme zaštite. (Zakoni, mehanizmi primjene zakona, fizička zaštita). Identificirati slabosti sistema ili njegove primjene.
8. Proučiti postojeću strukturu upravljanja. (Administracija i birokracija). Identificirati slabosti u strukturi, procesima, osoblju.
9. Pripremiti SWOT analizu (engl. Strengths–Weaknesses–Opportunities-Threats = Snage-Slabosti-Prilike-Prijetnje), ili njezin ekvivalent.
10. Pripremiti plan monitoringa, temeljen na indikatorima.
11. Pripremiti plan održavanja i osigurati da postoji odgovarajuće osoblje i mehanizmi primjene plana.

12. Utvrditi dogovorenu viziju i pripremiti planove: generalni urbanistički plan (uključujući namjenu zemljišta, zone, propise itd.), konzervatorsku studiju s planom istraživanja, razvojne planove (stanovanje, poslovi, turizam itd.), planove upravljanja posjetiteljima, prezentacije i interpretacije, planove infrastrukture (voda, kanalizacija i odvodnja, telekomunikacije, ceste), pripremljenosti na rizike, održavanje i monitoring. Napraviti poseban osvrt na pitanja održivosti.
13. Pripremiti akcijski plan s preporučenom listom projekata. (Neke od gore navedenih točaka postaju dio akcijskog plana, ako nisu pripremljene kao dio plana upravljanja).
14. Razmotriti ostala pitanja poput kampanje osvješćivanja javnosti , edukacije, oglašavanja i medija, sastanaka donatora, politike prikupljanja sredstava.
15. Sastaviti plan upravljanja.
16. Započeti proces službenog odobravanja i primjene za one dijelove planova kojima je potrebno odobrenje. Pokušati dobiti pravni status plana ili njegovih dijelova – ali ne odgađati aktivnosti do odobrenja tog statusa.

Slijedi popis vodećih pitanja koja je potrebno postaviti pri izradi plana upravljanja:

- Što imamo? (opis, povijest, popis, dokumentacija, studije)
- Koji je značaj toga? (izjava o značaju, vrijednosti)
- Kome je to važno? (interesenti)
- Kakvo je stvarno stanje? (procjene stanja, postojeći planovi, vlasništvo, namjene zemljišta)
- Koje su prijetnje? (pritisci razvoja, turizam, siromaštvo i nemar, neprimjereno korištenje, vandalizam, prirodne katastrofe, nepostojanje upravljanja)
- Što trenutno upravlja planiranjem i situacijom? (trendovi, ekonomija, politika)
- Kako se to radi? (administracija, osoblje, vještine, financije, procedure)
- Kakva je zaštita? (zakoni, propisi, čuvari, ograde, nadzor)
- Gdje želimo biti za 10/20 godina? (vizija, opći plan)
- Hoće li nas postojeći sistem i planovi dovesti tamo? (procjene)
- Što je potrebno promijeniti? Poboljšati? Zaustaviti?
- Kako doći do toga? (sistem upravljanja, planovi, zakoni, ekonomija)
- Koji su prioriteti?
- Kakve koristi od toga ima društvo i interesenti?

- Koliko će to koštati?
- Koji će projekti to omogućiti i učiniti ga održivim?

Mogu postojati dodatna pitanja i teme, s obzirom na pojedinačne slučajeve, ali navedeni su najvažniji. Ako ih se ne postavi i ako se ne dobiju odgovori, može se doći do nepotpunog ili neučinkovitog plana upravljanja.

Metodologija izrade plana upravljanja

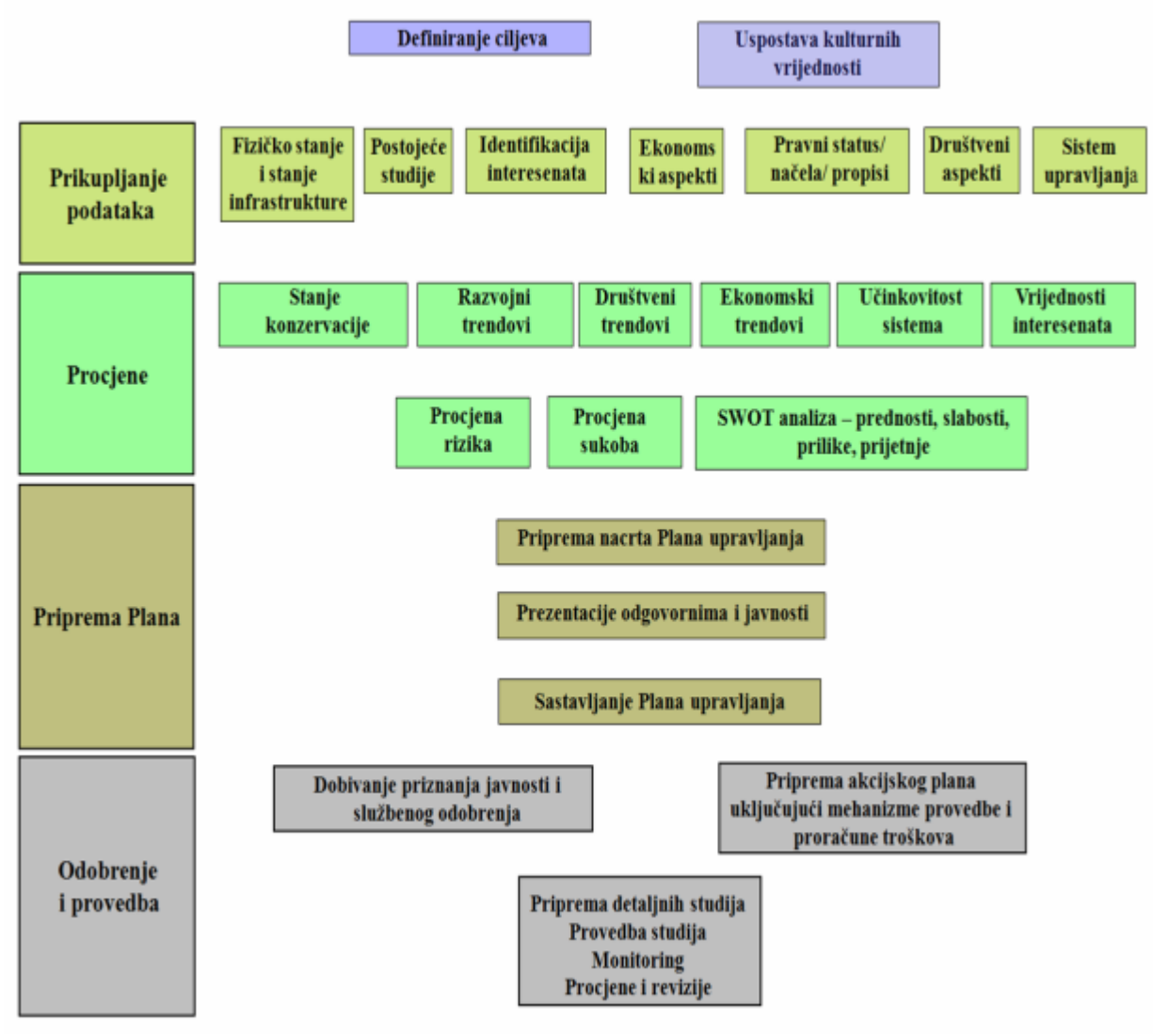

1.3. Povijest povijesne jezgre

Grčka, Rim i Bizant

Grčko naselje Aspalathos osnovano je između 4. i 3. st. pr.n.e. pokraj grada Salone koji je u 1. st. pr.n.e. postao rimska kolonija i glavni grad provincije Dalmacije.

Oko 295. g. car Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (koji je vladao od 284. do 305. g.) naredio je početak izgradnje svoje umirovljeničke palače pokraj rodnog mjesta. Građevina je imala pravokutni oblik, podsjećala je na utvrdu sa nizom kula na tri strane, dok je južna, morska, strana na gornjoj razini bila otvorena lođom s arkadama koja se protezala čitavom duljinom pročelja. Južni dio Palače je zauzimao carski stan. Između njega i glavne ulice u smjeru istok-zapad (decumanus) bio je smješten centralni trg (Peristil) s kolonadama na tri strane, i posvećenim mjestima s Mauzolejem (prema istoku) i s hramovima (prema zapadu od Peristila). Sjeverni dio Palače je zauzimala carska manufaktura tekstila (gynaeceum). Nakon Dioklecijanove smrti Palača je ostala u posjedu carske obitelji.

Postupno se transformirala u utvrđeno naselje Spalatum, koje je dobilo sve atribute grada nakon pada Salone u sedmom stoljeću, kada su se izbjeglice nastanile unutar njegovih zidina, te nakon što je osnovano biskupsko sjedište, a Dioklecijanov mauzolej transformiran u katedralu. Kao dio Bizantskog carstva grad je imao promjenjivu, ali značajnu političku autonomiju.

Srednji vijek

U ranom srednjem vijeku hrvatska je država (kasnije Kraljevina Hrvatska) zauzimala središnju obalu Jadrana i njezino zaleđe, dok su gradovi ostali pod upravom Bizanta. Na kratko vrijeme Split je bio pod franačkom, venecijanskom i, u 11. st., pod hrvatskom vlašću. U slijedećim stoljećima Split je postupno razvio hrvatska obilježja. Od ranog 12. stoljeća, Split je postao nezavisna komuna pod upravom ugarskih kraljeva. Godine 1312. donesen je statut i vlastita valuta. Carska je Palača postala premalena za rastući grad koji se širio prema zapadu, podvostručujući svoju površinu. Zapadni dio je utvrđen novim zidinama, uz gradsku vijećnicu formiran je novi javni trg. Unutrašnjost katedrale je preuređena crkvenim namještajem i značajnim umjetničkim djelima, a podignut je i zvonik koji je postao dominantan element gradske vizure.

Venecijanska i austrijska vladavina

Tijekom dvadesetogodišnjeg ugarskog rata između kralja Sigismunda i napuljske kuće Anžuvinaca, gubitnik Ladislav Napuljski je prodao svoje «pravo» na Dalmaciju Venecijanskoj republici. Do 1420. godine, centraliziranija Republika je preuzela grad, koji ostaje pod vlašću Venecije 377 godina (1420. – 1797.) Do tog vremena stanovništvo je uglavnom bilo hrvatsko. Autonomija grada je smanjena: najviši autoritet je bio knez, uvijek rođen u Veneciji.

Unatoč ovome, Split se razvio u značajan grad-luku sa značajnim trgovačkim rutama prema zaleđu koje je bilo pod vlašću Otomana, kroz obližnji prijevoj Klis. Cvjetala je i kultura, Split je bio centar hrvatske književnosti. U ovom razdoblju je u gradu sagrađeno mnogo lijepih palača.

Nakon pada kliške tvrđave 1537. godine, Split je bio direktno izložen turskim napadima. Tijekom Kandijskog rata (1645.- 1669.) grad je morao učvrstiti svoje fortifikacije novim sistemom bastiona. Skupi poduhvat je iscrpio gradsku ekonomiju i uzrokovao uništenja velikog dijela gradskih predgrađa.

Venecija je vladala Splitom sve do njezinog pada 1797. godine. Nakon kratkog razdoblja vladavine Napoleona (1806. – 1813.) grad je na Bečkom kongresu dodijeljen Austrijskom carstvu. Tijekom tog razdoblja u gradu su poduzete velike investicije. Obnovljen je rimski akvadukt, konstruiran je lukobran, dovedena je željeznica, izgrađene su nove ulice, a dijelovi starih zidina su uklonjeni.

Vremenom su se u Splitu mijenjali politički savezi. U početku su autonomaši i narodnjaci bili u savezu protiv bečkog centralizma. Ubrzo su se odvojili kada je nacionalno pitanje dobilo na važnosti. Ipak, smatra se da je Split pod vlašću Austrije stagnirao.

20. stoljeće

Nakon Prvog svjetskog rata i raspada Austro-ugarske, Split je postao dijelom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (koja je 1929. promijenila ime u Kraljevinu Jugoslaviju). S obzirom da su Rijeka i Zadar bili pripojeni Italiji, Split je postao najvažnijom lukom u Jugoslaviji. U novoj državi Split je postao sjedištem nove administrativne jedinice (Primorske banovine) i 1925. je Ličkom prugom spojen s ostatkom države.

U travnju 1941., nakon invazije nacističke Njemačke na Jugoslaviju, Split je zauzela Italija i formalno ga pripojila mjesec dana kasnije. Nakon kapitulacije Italije, za vrijeme njemačke vladavine, dijelovi luke, kao i neki dijelovi staroga grada oštećeni su u bombardiranju.

Nakon Drugog svjetskog rata Split je postao dijelom Socijalističke Republike Hrvatske, koja je bila suverena republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Tijekom ovog razdoblja grad je doživio svoj najveći ekononomski i demografski napredak. Osnovani su desetci novih tvornica i poduzeća, a gradsko stanovništvo se trostruko povećalo. Grad je postao ekonomski centar područja šireg od granica Hrvatske i preplavljen je valovima naseljenika iz nerazvijene Zagore koji su našli zaposlenja u novoizgrađenim tvornicama, koje su bile dio velike industrijalizacije i ulaganja jugoslavenske federalne vlade. Grad je također postao najveća putnička i vojna luka Jugoslavije. U razdoblju između 1945. i 1990. grad se potpuno promijenio i proširio, te zauzeo čitav poluotok. U istom razdoblju je postigao još uvijek nepremašen BDP i stopu zaposlenja, koji su bili visoko iznad današnje razine, te postao jedan od najvećih gradova u čitavoj Jugoslaviji.

21. stoljeće

1991. je Hrvatska proglasila neovisnost od Jugoslavije. Današnji Split je drugi grad po veličini u Hrvatskoj i ekonomski i administrativni centar Srednje Dalmacije. Njegova ekonomija uglavnom se temelji na trgovini i turizmu s ponekom obnovom starih proizvodnji, poput hrane (ribarstva, maslinova ulja, proizvodnje vina), papira, cementa i kemijske industrije.

2.0. Vizija i ciljevi

2.1. Vizija

- **Biti će osigurana održiva zaštita kulturnih vrijednosti povijesne jezgre Splita.**
- **U razumnom vremenskom roku, povijesna jezgra će biti ispravno konzervirana, pod dobrom upravom, ispravno korištena, u njoj će uživati lokalni građani i posjetitelji.**
- **Planiranje i upravljanje povijesnom jezgrom Splita značajno će pridonijeti ekonomiji, kulturi, reputaciji i kvaliteti života njezinih stanovnika i općenito građana Splita.**
- **S obzirom da je lokalitet svjetske baštine, pridonijeti će svjetskoj kulturi i njezinoj kvaliteti.**

Poput svakog plana upravljanja lokalitetom kulturne baštine, osnovni cilj ovog Plana je osigurati dugotrajnu zaštitu kulturnih vrijednosti i njihovih nositelja. Ovo se postiže procjenom postojeće situacije konzervacije, zaštite i upravljanja, i nakon procjene – davanjem uputa i preporuka o različitim načinima zaštite kulturnih vrijednosti lokaliteta.

Istovremeno, s obzirom na druge vrijednosti i različite interesente, ciljevi plana uključuju i identifikaciju potencijalnih sukoba i uloga turizma, ekonomije, svakodnevnog života grada i edukacije, te njihovu materijalizaciju. Njihov utjecaj na nasljeđe, ili utjecaj nasljeđa na njih, može biti dio sukoba, a stoga i dio plana.

Iako je jedan od ciljeva plana najbolja iskorištenost lokaliteta za što je više moguće interesenata, njegove kulturne vrijednosti i integritet nikada ne smiju biti ugroženi. Postizanje dogovora među različitim interesentima važno je sredstvo postizanja održivosti zaštite lokaliteta.

Tradicionalno, zakoni, njihova primjena i kvalitetna konzervatorska praksa smatrani su najboljim i jedinim sredstvima zaštite. To nije stvarnost, i planovi upravljanja se dodatno bave različitim aspektima koji nisu uključeni u tradicionalni „paket konzervatorskih mjera“.

Dogovor, razumijevanje i poštivanje baštine od strane društva može osigurati njezinu održivu konzervaciju. Stoga su javne aktivnosti i edukacija koji promoviraju ova pitanja, nezamjenjiva sredstva zaštite i konzervacije.

Dobri planovi, ispravno korištenje prostora, odgovarajuće namjene i najbolja prezentacija

lokaliteta također se mogu smatrati sredstvima zaštite i konzervacije.

Konačno, najvažniji rezultat plana upravljanja su aktivnosti predložene radi zaštite kulturnih vrijednosti, dok se mjesto koristi za dobrobit društva.

2.2. Ciljevi

Ciljevi Plana upravljanja su:

- Zaštita kulturnih vrijednosti povijesne jezgre Splita.
- Zaštita graditeljske baštine kao nosioca ovih vrijednosti.
- Očuvanje duha mjesta (genius loci) i upravljanje njegovim promjenama.
- Minimaliziranje sukoba između vrijednosti interesenata i kulturnih vrijednosti.
- Minimaliziranje sukoba između razvoja, promjene i zaštite vrijednosti.
- Preporuka rješenja za udoban i živući grad – bez kompromitiranja kulturniih vrijednosti.
- Davanje vizije i smjera razvoja u kombinaciji s kulturom.
- Identificiranje i jačanje sredstava koja će omogućiti realno ispunjenje ciljeva.
- Identificiranje karakteristika kontaktne zone i preporuka načina njezine zaštite – s obzirom da štiti područje jezgre.

3.0. Vrijednosti, autentičnost i integritet

3.1. Kulturne vrijednosti i atributi

Kulturne vrijednosti Splita su jasno identificirane kroz kriterije svjetske baštine, pod kojima je upisan kao lokalitet Liste svjetske baštine. Nadalje su pojašnjene kroz izjavu o značaju. Mogu postojati i druge vrijednosti na lokalnoj razini, koje nisu specificirane u prijavi za Listu svjetske baštine.

Kulturne vrijednosti Splita rezultat su njegove duge povijesti i različitih kultura koje su ga stvorile, utjecale na njega i ostavile materijalne i nematerijalne ostatke. Sva razdoblja i kulture su ostavile materijalne atribute, od kojih neki spadaju u kategoriju arheologije, neki u urbanizam, povijesna naselja, utvrde, palače, povijesnu luku, stambenu arhitekturu.

S obzirom da je Split živi grad, a ne arheološki lokalitet, jedna od najvažnijih vrijednosti je činjenica da je iznimno životan, za njegove stanovnike i posjetitelje.

Stoga, povijesna jezgra Splita ima značajne znanstvene, povijesne, arhitektonske, urbane i

društvene vrijednosti koje su sve vidljive u njegovim građevinama, planu grada, ambijentu i detaljima.

Dok zadržava svoju živost i stalne promjene, povijesna jezgra Splita je autentična koliko to grad može biti, s vrlo malo neprimjerenih građevina koje nemaju značajan utjecaj na cjelinu. Okružena je povijesnim naseljima i građevinama koji pružaju odgovarajuću kontaktnu zonu za zaštitu jezgre i njezina integriteta.

Nije patila od značajnijih uništavanja i rušenja, osim u malom broju, no i ona su također svjedočanstvo razdoblja i kulturnih prioriteta.

3.2. Interesenti i vrijednosti

Interesenti su pojedinci ili organizacije koji imaju interes u danoj situaciji, aktivnosti ili mjestu. Projekt može pozitivno ili negativno utjecati na interesenta, kao i interesent na uspjeh projekta općenito, a posebno na očuvanje kulturnih vrijednosti. Postoji mnogo metoda analize kojima je cilj identificirati i odrediti prioritet interesenata, njihovih interesa i vrijednosti. Za najbolje rezultate proces identifikacije i određivanja prioriteta trebao bi se sastojati od serije vođenih radionica.

U ovom Planu upravljanja interesenti su identificirani kroz proučavanje lokacije i kroz intervjue, a ne u radionicama. Moguća aktivnost koja se može razmotriti u akcijskom planu je organiziranje serije vođenih radionica u budućnosti. Njihov cilj je omogućiti interesentima izražavanje svojih interesa, razumijevanje međusobnih pozicija i vrijednosti, njihovo uključivanje u proces, te smanjenje sukoba u budućnosti.
Turistička industrija i turisti postaju jedni od glavnih interesenata u gradu, kao što pokazuje dijagram 3 na str 124. Većina drugih interesenata su pod utjecajem ili žele utjecati na turizam i imati koristi od njega. Dok za grad kao takav, utjecaj turizma uvijek može imati neke negativne aspekte – za povijesnu jezgru, uz pravilno planiranje i upravljanje, taj utjecaj može biti samo pozitivan. Mogući negativni utjecaj turizma na nositelje kulturnih vrijednosti treba biti umanjen ispravnim planiranjem i upravljanjem. Opasnost turizma za grad očituje se kroz moguće promjene načina života, namjene prostora, društvene strukture i prenapučenost tijekom sezone.
S obzirom da je turizam prevladavajuća komponenta vezana uz povijesnu jezgru, veliki dio analize koja slijedi i identifikacije interesenata odnosi se upravo na turizam.

Glavni interesenti koji su identificirani za izradu Plana upravljanja su:

- **Stanovnici povijesne jezgre** – Oni su pod direktnim utjecajem ekonomskih djelatnosti koje su posljedica turizma, pod utjecajem posjetitelja na svakodnevni život, korištenja cesta i parkiranja, promjena u namjeni prostora od stanovanja do iznajmljivanja smještaja, kavana, restorana itd. Na stanovnike također utječu iskopavanja, propadanje, rehabilitacija i razvoj u povijesnoj jezgri. Na njih zasigurno utječu i ograničenja koja su rezultat zaštićene kulturne baštine. Njihove potrebe i djelatnosti, s obzirom da žive u povijesnoj jezgri, utječu na graditeljsku baštinu u povijesnoj jezgri.

- **Vlasnici nekretnina** – Ponekad, ali ne uvijek, žive u povijesnoj jezgri. Pitanja vlasništva mogu utjecati i na vlasnike i na graditeljsku baštinu u povijesnoj jezgri. Primarni interes ove skupine su ekonomija i promjene vrijednosti nekretnina.
- **Poduzetnici i vlasnici trgovina** – Imaju očit interes u ekonomnskim djelatnostima koje su uglavnom posljedica turizma. Oni mogu biti vlasnici zemljišta i nekretnina ili voditelji poslova vezanih uz posjetitelje. Njihova suradnja je ključna za uspjeh plana i za njihov osobni uspjeh. Oni mogu imati negativan utjecaj ukoliko njihove inicijative nisu ispravno planirane i kanalizirane. Trgovine i namjene prostora su jedna od najvažnijih komponenti grada i njegovog osjećaja prostora. Stoga bi primarni interes ove skupine trebale biti kulturne vrijednosti mjesta, s obzirom da su one jedan od glavnih razloga za njegov ekonomski uspjeh.
- **Građani** – Najočitiji interesenti i oni na koje bi trebalo gledati kao najvažnije korisnike dobrog plana upravljanja. Na njih utječe turistička industrija i njezin utjecaj na ekonomiju i način života. Utjecaj na građane može biti isti kao i utjecaj na vlasnike nekretnina, a zasigurno kao na korisnike povijesne jezgre, uključujući korištenje cesta i parkirališta. Njihove aktivnosti u povijesnoj jezgri mogu utjecati na stanovnike i ostale korisnike povijesne jezgre. Oni plaćaju poreze i žele vidjeti da se dio tih sredstava vraća u grad i služi za poboljšanje njihovih životnih uvjeta. Ograničenja i propisi vezani uz zaštitu kulturnih vrijednosti na njih utječu više nego na bilo koju drugu grupu.
- **Lokalna uprava (Grad)** – Povijesna jezgra je značajan dio gradskog identiteta i njegove baštine. Grad se direktno skrbi i odgovoran je za konzervaciju, održavanje, prihvaćanje planova i upravljanja gradom – s obzirom da je za to odabran, ima pravna ovlaštenja, a vjerojatno i finacijska sredstva. Gradska uprava bi također trebala imati interes u ispravnom korištenju i razvoju povijesne jezgre, s obzirom da je turizam značajan izvor ekonomske dobrobiti grada i njegovih građana. Grad je također i vlasnik velikog broja nekretnina u povijesnoj jezgri, stoga ima i posebne odgovornosti i moguću korist od korištenja tih prostora. U lokalnoj upravi postoji nekoliko pod-interesenata, ili gradskih odjela, koji bi mogli imati različite ideje o povijesnoj jezgri, njezinom korištenju i upravljanju:
    - **planiranje i okoliš**
    - **kultura i konzervacija**
    - **financije**
    - **nekretnine**

- **turizam**
- **infrastruktura i promet**
- **edukacija**
- **ostalo**

(vidi dodatak)

- **Uslužna i komunalna poduzeća** - Izravno utječu na kvalitetu života u povijesnoj jezgri jer su zadužena za komunalnu infrastrukturu i usluge (promet, električna energija, vodovod, kanalizacija, odlaganje i odvoz smeća, stanovanje itd.). Oni utječu na graditeljski okoliš i njegove vizualne aspekte ugradnjom infrastrukture i razinom usluge i održavanja.
- **Država** - Država, kao potpisnik Konvencije za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, ima potpunu odgovornost, a odgovorna je Komitetu za svjetsku baštinu. Njezina profesionalna odgovornost se primjenjuje putem Ministarstva kulture preko Konzervatorskog odjela u Splitu. Odjel je, među ostalim odgovornostima, zadužen i za arheologiju u gradu, putem čega utječe na mnoge aspekte života i razvoja.
- **Turizam** - Ima mnogo različitih interesenata, izravnih i posrednih. U izravne spadaju sami posjetitelji, turističke agencije, vodiči, vlasnici suvenirnica, hoteli, restorani. Turizam posredno utječe na čitav grad i njegove stanovnike, bez obzira bio to ekonomski utjecaj ili utjecaj na svakodnevni život. Utjecaj turizma uvijek ima negativne i pozitivne aspekte. Dobro planiranje i ispravno upravljanje mogu minimalizirati moguće negativne učinke posjetitelja na povijesnu jezgru. Turistička zajednica Grada Splita može se vidjeti kao nositelj direktne odgovornosti po ovom pitanju.
- **Političari općenito** - na različitim razinama mogu se smatrati interesentima. Uspjeh i propast projekata vezanih uz povijesnu jezgru, ekonomske dobiti i zadovoljstvo javnosti mogu postati značajne teme u izbornim kampanjama i u političkim raspravama.
- **Crkva** – vlasnik nekih od najznačajnijih spomenika u povijesnoj jezgri, odgovorna je za svakodnevne aktivnosti u crkvama i može imati veliki utjecaj na zajednicu. Od posjetitelja ubiru novac, stoga imaju ekonomski interes.
- **Stručnjaci** – Postoji velika skupina stručnjaka vezanih za kulturnu baštinu, njezino povijesno proučavanje, arheologiju, razvoj, konzervaciju, prezentaciju, upravljanje. Veliki dio ove skupine može se smatrati najmanje zainteresiranim za razvoj – u smislu ne poticanja aktivnosti koje bi mogle biti u sukobu s kulturnom baštinom. Ova grupa bi

mogla imati najveće sukobe s ostalim interesentima i, ništa manje, s ostalim pripadnicima iste skupine. Oni koji prate suvremenu filozofiju konzervacije vide dobrobit zajednice kao dio uloge konzervacije.

- **Jedinica upravljanja (budući interesent)** – Nakon što se osnuje, takvo tijelo će biti odgovorno za sve aktivnosti u povijesnoj jezgri, uključujući konzervaciju, održavanje, upravljanje posjetiteljima itd.
- **Međunarodna zajednica** – Split je jedno od mjesta koja su najranije upisana na UNESCO-vu Listu svjetske baštine, još 1979. Ovo ne znači samo privilegiju i čast, već obvezu vezanu uz zaštitu kulturnih vrijednosti, integritet, autentičnost i upravljanje. Izravni međunarodni interesenti su Komitet za svjetsku baštinu i ICOMOS International kao savjetodavac Komiteta.

Sukobi (više o sukobima u zasebnom poglavlju)

Kulturne vrijednosti u gradovima su obično prve u sukobu s ostalim vrijednostima koje imaju različiti interesenti. Sukobi vezani uz same kulturne vrijednosti mogu postojati uglavnom unutar zajednice stručnjaka (primjerice – između konzervatora i arheologa), ali uglavnom se odnose na pitanja prioriteta, rješenja, interpretacija i razine kompromisa u korist drugih interesenata.

Ekonomija – maksimalna ekonomska i financijska dobit su nesumnjivo značajne vrijednosti koje mogu stvoriti neke od najtežih sukoba.

Vrijednosti svakodnevnog života lokalnog stanovništva mogu biti u sukobu s ograničenjima određenih aktivnosti u povijesnom centru. Neki od osnovnih sukoba mogu biti rezultat namjene prostora, vlasništva, infrastrukture, održavanja i konzervacije građevina.

Turizam – može biti u sukobu sa svakodnevnim životom, s ispravnom namjenom prostora i održavanjem kulturne baštine.

Svaka skupina interesenata, sa svojim specifičnim interesima i vrijednostima, može biti u sukobu s osnovnim ciljem plana upravljanja – zaštitom kulturnih vrijednosti mjesta. S druge strane – svaka od ovih skupina može imati koristi od zaštite kulturne baštine i njezinih vrijednosti. Svaka od ovih skupina može vidjeti druge vrijednosti u gradu, koje su sve relevantne i u potencijalnom sukobu s kulturnim vrijednostima.

U većini slučajeva rješavanje sukoba vezano je uz postizanje ravnoteže, s kompromisima i dijalozima. U ovom slučaju edukacija postaje temeljno sredstvo za senzibilizaciju i razumijevanje kulturne baštine i njezine vrijednosti za svaku skupinu interesenata.

Preporuke

1. Pripremiti plan sudjelovanja javnosti i primijeniti ga tako da postane dio procedure donošenja odluka.
2. Organizirati sastanak interesenata da bi se razjasnila očekivanja, ograničenja i sukobi.
3. Potražiti rješenja koja će minimalizirati sukobe i premostiti ih.
4. Odrediti podjelu odgovornosti između grada i države, uključujući upravljanje i financije.
5. Pojasniti pravne aspekte vlasništva i odgovornosti između vlasnika i korisnika.
6. Stvoriti koordinirajuće tijelo za stručne aktivnosti, uglavnom za koordinaciju između konzervatora i ostalih interesenata.
7. Razviti relevantnu edukaciju i programe usmjerene javnosti.

4.0. Opis i postojeće stanje

4.1. Položaj

Split je smješten na malom poluotoku na istočnoj obali Jadranskog mora, podno planina Kozjaka i Mosora.

Po veličini je drugi grad u Hrvatskoj, a najveći i najznačajniji grad u Dalmaciji, s nešto manje od 200,000 stanovnika, najveći je grad na istočnoj obali Jadrana.

Grad je smješten na značajnom području s nekoliko lokaliteta svjetske baštine u blizini: Trogir (30 minuta), katedrala Sv. Jakova u Šibeniku (50 min), Stari Grad (Hvar, 2 sata brodom), Dubrovnik (216 km), Mostar (BiH 170 km).

Karta 2: Split i okolica

(Izvor: http://www.lib.utexas.edu/maps/europe/croatia_rel01)

Povijesna je jezgra Splita smještena u jugozapadnom dijelu grada, na obali Jadranskog mora u prirodnom zaljevu. Povijesna jezgra, ne uključujući kontaktnu zonu, zauzima područje od 221, 350 m2 (22,1 hektar).

Karta 3: Područje svjetske baštine i plana upravljanja

4.2. Graditeljsko tkivo

Terensko istraživanje je provedeno između srpnja 2007. i travnja 2008. Svaka građevina, ulica i otvoreni prostor su dokumentirani u smislu njihove namjene, pitanja konzervacije, sigurnosti i ostalih tema koje su bile očite i koje su smatrane relevantnima za buduće planiranje. Služba za staru gradsku jezgru prikupila je i ustupila nam opsežne snimke, dokumente i izvješća.

Većina elemenata koji su zabilježeni tijekom terenskog istraživanja su fotografirani, dan je komentar na gradskim planovima i konačno su stavljeni na karte.

Na osnovu ovih istraživanja i na osnovu dokumenata dobivenih od Službe za staru gradsku jezgru, uključujući i zračni snimak, nacrtano je nekoliko karata:

- Graditeljsko tkivo povijesne jezgre
- Namjena zemljišta
- Otvoreni prostor nasuprot izgrađenim područjima (integrirane namjene zemljišta)
- Visine građevina
- Pristupačnost

Niti jedna od temeljnih karata i crteža koji su dio ove faze planiranja nije zasnovana na snimku rađenom isključivo za Plan upravljanja. Za nastavak i za detaljne faze planiranja će biti potrebna dodatna terenska istraživanja i posebna dokumentacija i snimanje.

Karta 4: Povijesna jezgra – graditeljsko tkivo

Urbane zone – karta 5 pokazuje pet jasno različitih «građevno-urbanih zona»:

1. Područje unutar Dioklecijanove palače – sadrži starije građevine, izgrađeno je iznad arheoloških ostataka, s Podrumima kao dijelom zone.
2. Područje između Palače i Marmontove ulice – više otvorenih prostora (trgova), šire ulice i manja gustoća.
3. Riva – gotovo potpuno otvoreni prostor, novooblikovana i uglavnom ima dvije namjene – šetalište i komercijalne djelatnosti.
4. Područje zapadno od Marmontove ulice – ova zona sastoji se od većih «blokova» građevina, nešto parkirališta i prometnih ulica.
5. Ostatak područja, unutar granica fortifikacija iz 17. stoljeća – sadrži kasnije i veće građevine, prometne zone i velike otvorene javne prostore, uključujući i tržnicu na otvorenom.
6. More

Ova područja se međusobno razlikuju uglavnom zbog njihova povijesnog razvoja. Razlike su značajne u smislu odluka o planiranju i o konzervaciji graditeljske baštine.

Karta 5: Urbane zone

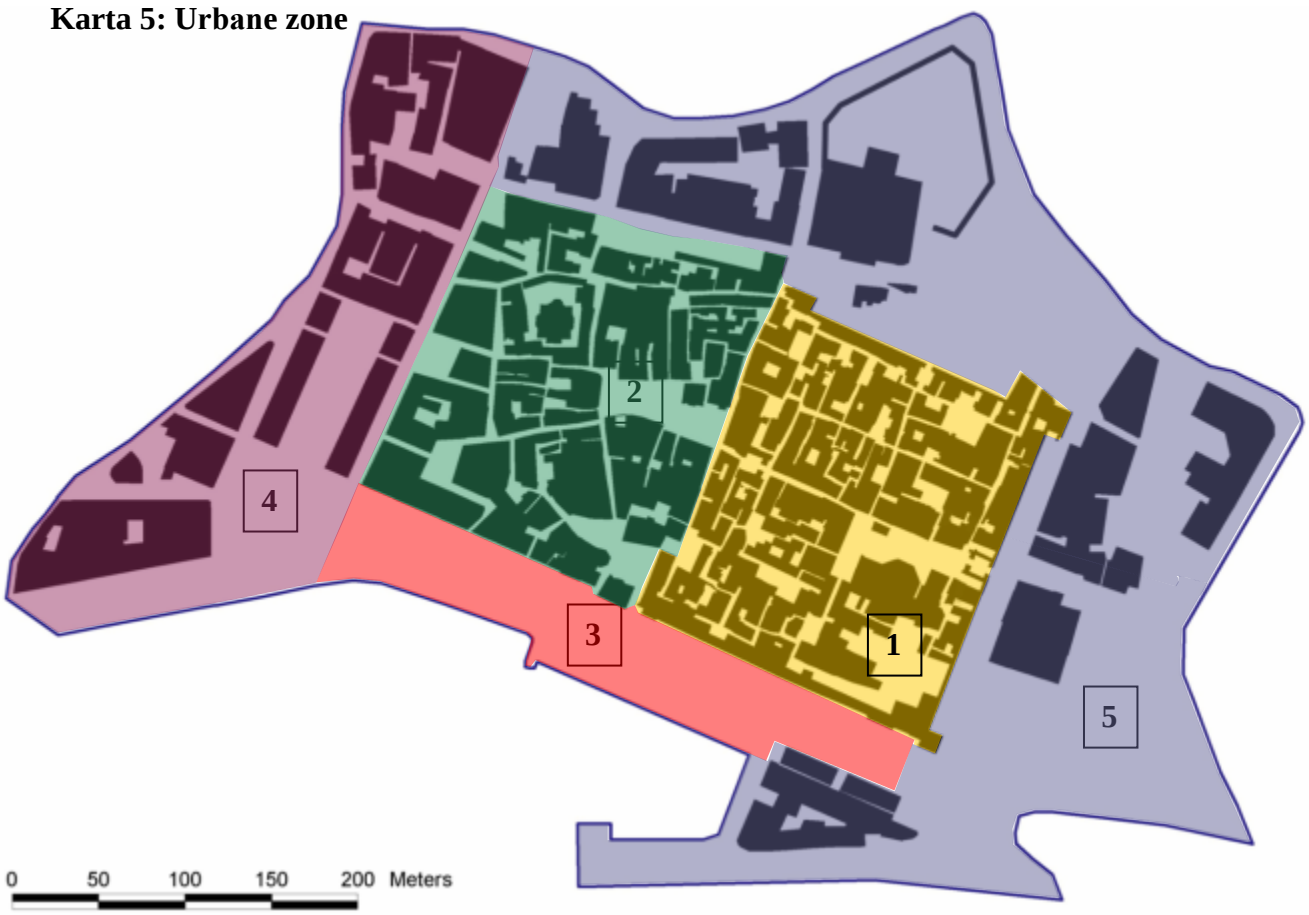

4.2.1. Namjene prostora

Povijesnu jezgru Splita karakteriziraju mještovite namjene prostora, bez određene lokacije za jednu ili drugu namjenu, osim možda u slučaju tržnice. Na ovo utječu povijesne namjene, propisi vezani uz konzervaciju i planiranje, ekonomija i slobodno tržište. Mješovite namjene su važne za kompaktan i održiv razvoj grada i vrlo su privlačne turistima, posjetiteljima i ekonomskom razvoju.

Uz sve dobrobiti mješovitih namjena vrlo je značajno uzeti u obzir učinak koji raznovrsnost može imati na stanovnike i svakodnevnicu. Ako se mješovita namjena ispravno ne primjenjuje i njome upravlja, može štetiti kvaliteti života lokalne zajednice, privlačnosti grada posjetiteljima, ekonomskoj djelatnosti, a čak može i umanjiti vrijednost nekretnina.

Kod mješovitih namjena potrebno je uzeti u obzir nekoliko osnovnih pitanja:

Kavane i barovi, kada su blizu prostora stanovanja i noćenja mogu uzrokovati različite smetnje, uključujući buku, zlouporabu otvorenih javnih prostora itd.

Hoteli, prenoćišta itd. kada se nalaze blizu restorana i naročito njihovih kuhinja i ventilacijskih otvora, mogu imati problema s mirisima i dimom.

Restoranske kuhinje, i uglavnom njihovi ventilacijski otvori, ako izlaze direktno na ulicu postaju smetnja prolaznicima i stanovnicima. Visoki dimnjaci mogu biti vizualna smetnja ako nisu ispravno oblikovani.

Opskrbni promet – ulice koje koriste pješaci (stanovnici i posjetitelji) također se koriste i za opskrbu komercijalnih djelatnosti. Ova opskrba se vrši malim motoriziranim vozilima. Na mnogim mjestima dolazi do sukoba između njih i pješaka.

Promjene u tradicionalnim namjenama prostora uglavnom su rezultat rastućeg turizma i njegovih potreba, naročito u područjima u kojima će turistički smještaj zamijeniti stambenu namjenu (sezonski ili za stalno).

Slijede osnovne namjene prostora unutar povijesne jezgre:

- stambena
- komercijalna (trgovine)
- tržnice
- restorani, kavane, barovi
- smještaj (hoteli i prenoćišta)
- luka i promet

- arheološka područja i spomenici
- muzeji
- javni otvoreni prostori
- religijska služba
- edukacija, zdravstvo, javne službe (pošta itd.)

Nema mnogo prostora koji se koriste kao uredi, za zabavu (kina, kazališta), radionice i parkirališta. Dok je ovo u nekim slučajevima posljedica potreba, zahtjeva i trendova (barem su dva kina zatvorena posljednjih godina), u drugima može biti posljedica troškova najma i zasigurno konzervatorskih ograničenja.

Izgleda da postojeća mješovita namjena dobro funkcionira u stvaranju određenog duha prostora. Činjenica da su komercijalne djelatnosti smještene na razini ulice, dok su gornji katovi uglavnom stambeni, pozitivan je znak zdravog živućeg grada.

S druge strane neke djelatnosti, posebice barovi, restorani i kavane, su često u sukobu sa stambenim područjima. Ovo se uglavnom događa kada propisi koji se tiču buke, zagađenja ili korištenja javnog prostora, ne postoje ili ih se ne poštuje ili ne provodi. Ako se ne nosi s ovakvim situacijama, one mogu uzrokovati polagano napuštanje jezgre od strane stanovnika (jedan od najgorih primjera koje treba napomenuti je popularan bar «Puls» koji do kasno pušta glasnu glazbu i vanjskim stolovima blokira važne javne prolaze).

Komercijalne djelatnosti u povijesnoj jezgri imaju nekoliko posebnosti, koje su mogući odraz prošlih trendova, i mogu se s vremenom mijenjati. Postoji nevjerojatno velik broj frizerskih salona, prodavaonica obuće, naočala (optičara), nakita i velika većina trgovina odjeće. Većina nije tu zbog turističke industrije, stoga se za svoj opstanak oslanjaju na lokalno tržište, koje se može mijenjati. Takve promjene neće nužno utjecati na graditeljsko tkivo, ali će upućivati na društveno-ekonomske promjene i potencijalnu prijetnju tradicionalnom načinu života u povijesnoj jezgri.

Posebnu pažnju treba pokloniti pročeljima trgovina i izlozima. Mora se zadržati tradicionalnan izgled vrata i izloga pod zajedničkim lukom koji počinje na parapetnom zidu („vrata na koljeno“), unatoč činjenici da takav izlog može biti premalen. Ne smije se dozvoliti rušenje parapetnog zida na izvornim izlozima trgovina. Treba izbjegavati velike staklene površine.

Iako su značajan element gradske živosti i ekonomije, barovi, restorani i kavane su često izvor konzervatorskih sukoba. Osim potencijalnih problema uzrokovanih bukom, otpadom i

zlouporabom javnog prostora, često zahtijevaju i posebne instalacije koje mogu oštetiti građevinu. Zahtjevi kuhinje, uključujući i ventilacijske otvore i vatru često predstavljaju opasnost, moguća su vizualna smetnja i šteta za okoliš.

Sve veći broj hotela i prenoćišta, suvenirnica, restorana i barova, mjenjačnica i putničkih agencija, prvi su i glavni znak da se namjene prostora kreću prema zadovoljavanju potreba posjetitelja, a ne lokalne zajednice.

Situacija se može smatrati zdravom sve dok se izvorni stanovnici ne počinju iseljavati zbog turizma i namjena vezanih uz njega. Kada indikacija postoji, dijelom kroz promjenu namjena, da je stambena namjena u padu – treba se zabrinuti da povijesna jezgra mijenja karakter i osjećaj prostora. Vrlo malo se može kontrolirati uobičajenim planiranjem (urbanističkim i arhitektonskim) – ali najvažniji korak je odrediti što je dobro, a što se smatra lošom situacijom.

S obzirom da se plan upravljanja uvjetovan vrijednostima tiče konzervacije kulturnih vrijednosti mjesta – promjene u namjeni prostora nisu nužno njegova osnovna preokupacija. S druge strane, grad koji je živ tijekom čitave godine je posebna vrijednost – čak i ako nije opipljiva.

Tržnice kao velika područja specifične namjene su dio lokalnog duha i treba ih zaštititi i sačuvati.

Parkirališta u većini gradova predstavljaju značajnu namjenu prostora – u povijesnoj jezgri Splita, kao i u mnogim povijesnim jezgrama, nedostatak parkirališnih mjesta je rezultat povijesnog karaktera, predstavlja problem i razlog je za zabrinutost.

Nadležne vlasti moraju pratiti situaciju namjene prostora i poticati ljude da ne napuštaju povijesnu jezgru. Prepustiti namjenu prostora samo zahtjevima tržišta može biti problematično u slučaju povijesnih centara. U osnovi, određivanje nekih komercijalnih djelatnosti koje je zakonski dozvoljeno, može biti pozitivan konzervatorski postupak (na primjer – određivanje namjene prodavaonice Morpurgo kao knjižare).

Preporuke:

1. Pripremiti dokument s politikom željenih i neželjenih promjena u namjeni prostora i komercijalnim namjenama.
2. Trendovi – potrebna je stvarna studija i monitoring da bi se saznalo koji su trendovi promjene namjene prostora i ljudskih djelatnosti, koji bi mogli utjecati na urbano i graditeljsko tkivo.
3. Zaštititi i poticati tradicionalne djelatnosti i namjene, poput nekih prodavaonica i tržnica, uključujući i njihov povijesni smještaj (ribarnica i zelena tržnica, knjižare, trgovine mješovitom robom, ljekarne itd.)
4. Potrebno je posvetiti pažnju ispravnoj i kompatibilnoj namjeni građevina.
5. Donijeti propise koji smanjuju utjecaj sezonskog turizma na svakodnevni život (korištenje javnih prostora, dnevna razdoblja tišine i razina buke, odvoz otpada u vrijeme sezone itd.)
6. Osigurati da se javne službe ne isele iz jezgre.
7. Omogućiti obnovu infrastrukture.
8. Omogućiti adekvatna parkirališna mjesta, kako je određeno Generalnim urbanističkim planom (stanovnici povijesnih jezgri diljem svijeta su svjesni cijene života na takvom mjestu – ipak je odgovornost na vlasti da omogući najbolje moguće usluge, bez kompromitiranja kulturnih vrijednosti).
9. Što je više moguće pomoći građanima stvaranjem jasne politike i lako shvatljivih administrativnih procedura, pripremom baze podataka o arhitektonskim detaljima i konzervatorskim odredbama.
10. Razmotriti mogućnosti poreznih poticaja za stanovnike povijesne jezgre.
11. Poboljšati usluge i opremu koje se odnose na ribarnicu i zelenu tržnicu. Obnoviti zelenu tržnicu.
12. Pronaći rješenja u planiranju sprječavanja zauzimanja velikih uličnih pročelja od strane banaka (često se smatraju «ubojicama života na ulici»)
13. Spriječiti mijenjanje tradicionalnih izloga trgovina.
14. Ukloniti komercijalne i zatvorene djelatnosti iz osjetljivih povijesnih prostora i prostora koji bi trebali biti otvoreni za javnost (kule Palače i sl.)
15. Završiti projekt Rive, uključujući uklanjanje parkirališta s obaju strana.
16. Predložiti projekte za revitalizaciju Prokurativa (uključujući i bolju povezanost s Rivom i morem).

17. Razmotriti područje željezničke stanice kao najveće mogućnosti smještaja parkirališta i ostalih djelatnosti koje ne mogu biti smještene unutar povijesne jezgre.
18. Ventilacijski otvori kuhinja moraju se napraviti iznad razine krovova kako bi se spriječili problemi s mirisima. Ovo je potrebno napraviti na način koji neće ugroziti graditeljsku baštinu i pročelja, uz senzibilno oblikovanje.
19. Propisi i njihova primjena mogu spriječiti sukobe vezane uz probleme akustike.
20. Da bi se spriječili sukobi između pješaka i opskrbnih vozila, preporučuje se regulacija prometa motoriziranim vozilima u povijesnoj jezgri. Regulaciju je potrebno temeljiti na analizi komercijalnih potreba, na širini ulica i količini korisnika. Analiza će odrediti gdje i kada će se moći proći motoriziranim vozilima.

Karta 6: Namjena prostora u PJ

Karta 7: Integrirane namjene prostora

Graditeljski inventar

Povijesna jezgra se sastoji od oko 900 individualnih građevina, ne uključujući ostatke Palače i fortifikacije. One zauzimaju oko dvije trećine područja koje pokriva povijesna jezgra. Postoji pravna procedura i popis kulturnih dobara, a stvoren je i sistem vrednovanja, no praktično se ne koristi.

Popis omogućuje i zaštitu povijesnih namjena. Dok je čitava povijesna jezgra upisana na Listu svjetske zaštite, neke od individualnih građevina zahtijevaju poseban upis, dok bi druge teoretski mogle biti promijenjene ili čak srušene. Posebni upis upućuje i na činjenicu da njihovi interijeri moraju biti zaštićeni. Kao i kod bilo kojeg popisa, vrednovanje i propisi su važni, i potrebno ih je periodički revidirati.

Od ovih 900 građevina većina je sagrađena kao stambena arhitektura, a relativno mali broj je izvorno građen za edukaciju, religijske funkcije, urede, javne službe i komercijalne djelatnosti. Kao namjenu, većina ovih stambenih kuća s pročeljima prema ulici uključuje i komercijalne djelatnosti u prizemljima.

Vlasništvo je mješovito – privatno, institucijsko, gradsko, državno itd. Neke nekretnine čiji je vlasnik Grad hitno trebaju obnovu.

Velika većina građevina je građena od kamena, uz korištenje morta na bazi vapna.

Samo je nekoliko modernih građevina izgrađeno od betona. Neke od njih su obložene kamenom, druge ožbukane, neke s velikim staklenim površinama. Neke od povijesnih građevina su ožbukane, a mnoge su u izvornom obliku bile ožbukane, ali je često žbuka uklonjena kako bi se ogolio kamen (takozvani «kameni romantizam»). Mnoge građevine imaju kamena pročelja koja su i izvorno bila vidljiva, u kojem slučaju je kamen dobro klesan i obrađen, a sljubnice su iznimno tanke.

Većina stambenih građevina nemaju «monumentalna» obilježja, ali mnogo ih ima skromnu kamenu dekoraciju (često grbove) i profilacije. Takve su zgrade uglavnom pripadale bogatim plemićkim obiteljima i smatrane su palačama. Neke građevine zahtijevaju konzervaciju kao dio cjeline, druge su monumentalne i bogate, te imaju posebno visoke kulturne vrijednosti.

Drvo se uglavnom koristi kod izgradnje krovova i podova, kao i za vrata, prozore i kapke. Postoje dvije vrste starih prozorskih kapaka – «masivna» vrsta („škure“) i kasniji tip sa žaluzinama („grilje“).

Željezo se uglavnom koristi za prozorske rešetke i ograde.Horizontalni i vertikalni oluci su napravljeni od cinka, pocinčanog lima, bakra i lijevanog željeza.

Krovovi su kosi, prekriveni keramičkim crepovima mediteranskog tipa („kupa kanalica“).

Kupole i ravni krovovi nisu uobičajeni u povijesnoj jezgri.

Većina građevina djeluje statički stabilno, neke imaju ozbiljne probleme, a u nekoliko slučajeva trajne/privremene drvene potporne grede podupiru građevine. U mnogo slučajeva vidljive su pukotine, neke su znatne veličine (stanje pukotina na kolonadama Peristila je pod nadzorom).

Podaci u ovom poglavlju se odnose samo na vanjštinu građevina, s obzirom da je za unutrašnjost potrebna kompliciranija i detaljnija studija. Podaci su važni ukoliko su relevantni za upravljanje i regulaciju na razini Plana upravljanja. Konzervatorska studija povijesne jezgre će morati biti detaljnija.

Slika 1: Pukotine na stambenoj arhitekturi

Slika 2: Drveni potpornji građevina

Slika 3: Monitoring pukotina na Peristilu

Slika 4: Grb kao kamena dekoracija

Preporuke

1. Informacije o vlasništvu zemljišta i nekretnina iznimno su značajne za ispravno upravljanje. Grad treba pripremiti karte i popise vlasništva.
2. Pripremiti popise nekretnina po vrijednosti/konzervaciji.
3. Ne smiju se dozvoliti promjene na građevinama u povijesnoj jezgri ukoliko nisu temeljene na detaljnoj dokumentaciji (konzervatorskoj studiji) koja će uključivati identifikaciju vrijednosti i značaja.
4. Ustanoviti smjernice za dokumentiranje građevina u povijesnoj jezgri.
5. Država i Grad bi trebali pružiti primjere konzervacijske prakse u nekretninama koje su njihovo vlasništvo (u stvarnosti to nije uvijek slučaj).
6. Građevini koja je izvorno bila ožbukana ne smije se skidati sloj žbuke. Gdje god je to moguće žbuku treba vratiti.
7. Dokaz ranijih prozora i ostalih promjena na zidovima može se ostaviti neožbukanim samo ako to bitno doprinosi informaciji o povijesti i priči o gradu.
8. Nova žbuka će biti izrađena u materijalima na bazi vapna, nanesena na tradicionalan način.
9. Bojanje pročelja će se dozvoliti samo prema povijesnim tragovima.
10. Prozorski okviri na središnjim i vidljivim područjima će biti napravljeni od drva (ako postoji original neće ga se mijenjati osim ako je toliko propao da se ne može popraviti). Okviri od ostalih materijala (npr. aluminija) će koristiti profile koji podsjećaju na starije.
11. Stari i novi prozori će zadržati podjelu stakla. U povijesnim građevinama neće se dozvoliti velike staklene površine.
12. Drveni prozorski kapci će pratiti jedan od dva postojeća modela, ovisno o razdoblju gradnje.
13. Pripremiti i objaviti konzervatorske smjernice za povijesne detalje (arhitektonske detalje, detalje krovova i pročelja – prozore i kapke, vrata, izloge itd.)
14. Potrebno je napraviti studiju statike građevina – uključujući i praćenje stanja poduprtih građevina.

Karta 8: Visina građevina u metrima (iznad razine mora) u povijesnoj jezgri

4.2.2. Palača i fortifikacije

4.2.2.1. Dioklecijanova palača

Dioklecijanova palača i njezini dijelovi najvjerojatnije su najvažnije arhitektonsko-kulturno obilježje povijesne jezgre Splita. Oni su jedan od glavnih razloga upisa na Listu svjetske baštine, i jedna od glavnih arhitektonskih komponenti koja definira povijesni centar.

Dokument pod nazivom Plan upravljanja Podrumima opisuje dijelove Palače koji su pod zemljom, ili pod stvarnim razinama na kojima se odvija život grada. Nad zemljom se nalaze najimpresivniji i najvažniji dijelovi Palače sa značajnim utjecajem na urbano tkivo, na planiranje, svakodnevni život i na opći interes za mjesto. Oni se uglavnom sastoje od vanjskih zidina Palače s vratima, od Doklecijanovog mauzoleja (pretvoren u Katedralu), hrama Palače (pretvoren u krstionicu), Peristila, Vestibula i dijelova kolonada i ulica. Postoji još mnogo elemenata od kojih su neki otkriveni tijekom iskopavanja, poput dvaju termi, podnih mozaika i ostataka zidova. Neki od ovih dijelova se nalaze unutar privatnih nekretnina ili pod njima. Nesumnjivo ima još nepoznatih, neiskopanih ostataka.

Slika 5: Apsida nadzemnog dijela Palače

Slika 6: Nadzemna apsida

Slika 7: Peristil

Slika 8: Istočni zid i vrata

Slika 9: Mauzolej, katedralni zvonik i Peristil

Slika 10: Hram (krstionica)

Stanje očuvanosti Dioklecijanove palače

Dok veliki broj ostataka statički izgleda u dobrom stanju – većini je potrebna detaljnija studija, analiza i konzervatorska studija. Vanjske zidine Palače su dokaz povijesti grada i njegove evolucije kroz povijesna razdoblja. Istovremeno su kasniji razvoj i aktivnosti uzrokovali materijalno propadanje (ili promjenu) tkiva Palače. Određeni dijelovi, uglavnom kule, su porušeni i dokaz o njihovu postojanju može se naći samo na površini zidova. Istovremeno njihovi temelji nesumnjivo postoje, prekriveni terenom, popločanjem itd.

Prozori koji su otvoreni na vanjskim zidinama i kuće naslonjene na njih dio su povijesti zidina i razvoja grada, a istovremeno i dio lokaliteta svjetske baštine i iznimno značajnog turističkog mjesta. Potrebna im je ispravna konzervacija i prezentacija.

Vrata su djelomično obnovljena, dijelom su pod konzervatorskim radovima – svima je potrebno promišljanje vezano uz njihovu namjenu i prezentaciju. Sjeverna vrata, na primjer, izgledaju deformirano jer im je popločanje znatno više od izvornog. Preporučuje se pronaći mogućnost prezentacije izvorne razine poda i pragova, bez mijenjanja današnje razine poda.

Istočna i zapadna vrata ne koriste se ispravno, jedna su skoro integralni dio tržnice, dok se drugima služi restoran i štand za prodaju sladoleda. Ovo nije ispravna namjena gradskih vrata, naročito onih kojima se još uvijek tisuće lokalnih stanovnika i posjetitelja služe kao vratima. Prostori vrata trebaju biti dio prezentacije zidina Palače, fortifikacija, gradskih ulaza itd, ali ih se ne smije koristiti u komercijalne svrhe.

Glavna ulica u smjeru istok-zapad (nekada Decumanus) je pod nevjerojatnim pritiskom jer se milijuni ljudi služe njome. Potrebno je detaljno proučiti popločanje, napraviti dokumentaciju, popravke i zaštitu. Njezin južni stilobat je loše prezentiran i neispravno se koristi. Sjeverni je vidljiv unutar zgrada banaka, neprimjereno je prezentiran, ponekad i loše zaštićen (pod staklom, ali s visokom razinom vlage i svjetla koje uzrokuje kondenzaciju i rast mikroogranizama) i praktično je nedostupan javnosti.

Barem dva podna mozaika su izloženi ali ne i zaštićeni. Nisu prezentirani niti interpretirani, stoga izgledaju kao da nemaju javni interes. Ako je ovo budući trend i namjera, bilo bi ih bolje ponovno zatrpati.

Neki zidovi i ostaci apsida znatne veličine su inkorporirani u privatne građevine, potpuno bez konzervacije i propisa koji bi ograničili aktivnosti koje ih ugrožavaju.

Vrlo impresivna arkada u sjeverozapadnom dijelu Palače prakično je skrivena, dijelom privremenom ilegalnom gradnjom (koja se ne koristi). Potrebna joj je konzervacija, zaštita i prezentacija.

Od dva kružna hrama zapadno od Peristila, jedan je prikazan kao oblik na podu restorana, a drugi je dijelom rekonstruiran unutar školske zgrade. Ipak, ne može ih se percipirati kao integralne dijelove Palače.

Dva sklopa termi, čije je iskopavanje nedovršeno ili su dijelom ponovno zatrpane, nalaze se ispod privatnih prostora. Jednima se koristi i upravlja privatni vlasnik, druge su dijelom ispod hotela, dijelom ispod cafe-bara. Nisu prezentirane, a one pod hotelom nisu nikada ni konzervirane (njihovo iskopavanje je nedavno završeno).

Veliki broj arhitektonskih fragmenata je vidljiv na raznim mjestima, uglavnom u blizini Mauzoleja-katedrale, uz sjeverni zid Palače i u Podrumima. Bez zaštite su i nepravilno se koriste kao klupe i štandovi za prodaju suvenira, te uopće nisu prezentirani.

Djelomično rekonstruirani ostaci jugoistočnog dijela Palače loše su prezentirani, korišteni i održavani. Nakon takvog rekonstrukcijskog zahvata, uključujući i štetu koju je ovaj projekt nanio urbanom tkivu i kućama – trebalo je posvetiti veću pažnju boljoj participaciji ovog dijela u životu grada i turizmu.

Mauzolej i hram: prvome se, s obzirom da je danas značajna religijska građevina, pridaje dosta opravdane pažnje, iako više na razini značajnih projekata restauracije, a ne u obliku osnovnog održavanja (nekontrolirana vegetacija na krovu). Njegova kripta je manje poznata i potrebno joj je pažljivo planiranje, zajedno s prostorom jugozapadno od nje. Na hramu je napravljeno nekoliko izvrsnih konzervatorskih zahvata na krovu i čišćenja, ali upravljanje Hramom nije niti blizu razine koju on zaslužuje. Mjesto prodaje karata je sramotno i nema mjera sigurnosti, kao ni prezentacije.

Potrebno je spomenuti i prodaju ulaznica za katedralu. Posjete katedrali, kripti, zvoniku, riznici i krstionici bi sve trebale biti objedinjene.

Na Peristilu se također izvodi konzervacija i čišćenje. Ranije je napravljena temeljita restauracija, zasnovana na interpretaciji u koju neki znanstvenici sumnjaju. Bilo kakve promjene zahtijevaju vrlo duboku i uvjerljivu analizu.

Općenito – Palači nedostaje prezentacija i interpretacija. Treba se usmjeriti na zainteresiranog posjetitelja koji želi shvatiti potpuni kontekst, a ne samo fragmente.

Slika 11: Ilegalna građevina koja zaklanja arkade

Slika 12: Kriva uporaba arhitektonskih fragmenata

Slika 13: Neprimjerena prezentacija sjevernog stilobata

Slika 14: Prodaja ulaznica u hramu

Slika 15: «Novi» prozori na istočnom Zidu

Slika 16: Terme ispod hotela Slavija

Slika 17: Neravno popločanje kraj istočnih vrata

Slika 18: Terme ispod privatne kuće

4.2.2.2. Kasnije fortifikacije

Ovo je drugi monumentalni javni element grada. Određuje razvoj i granice srednjevjekovnog grada i unatoč rušenjima i promjenama u kasnijim razdobljima, još uvijek je značajna komponenta grada.

Na sjeveru su sačuvani ulomci bedema iz 16. st. i veliki dijelovi bastiona sagrađenih u 17. st. Mali dio zida iz 16. st. i kule Venecijanske citadele iz 15. st. je sačuvan na jugu, u blizini Rive.

Stanje očuvanosti kasnijih fortifikacija

Iako su povijesno značajne i vrlo impresivnog izgleda, ove fortifikacije su dobile iznimno malo pažnje u smislu konzervacije i prezentacije. Nedavno su počišćene od štetne vegetacije, postupak koji bi trebao postati trajna komponenta u održavanju spomenika.

Fortifikacije su zanemarene i žrtve su urbanog razvoja i širenja grada, čak i relativno nedavno (na primjer otvaranje Marmontove ulice prema sjeveru). Većina prostora na zidinama je privatno vlasništvo, a ponekad se na njima nalaze kuće i vrtovi.

Često je zanemarivana važnost, povijest i vrijednosti obrambenih zidina kao određujućih povijesnih granica koje su integralni dio grada. Ideje koje uključuju «poboljšanja» poput otvaranja prolaza kroz ove zidove treba odbaciti.

Barokne fortifikacije nisu prezentirane niti interpretirane i na mnogo mjesta skrivene iza novijih građevina koje su izgrađene uz njih. Neke od ovih je potrebno prvom prilikom ukloniti – i ne samo zato što zaklanjaju značajnu povijesnu građevinu (neke su nametljive građevine koje nikada nisu ni smjele biti izgrađene u povijesnoj jezgri).

Preporuke

1. Pripremiti snimak i izvješće o stanju očuvanosti za sve ostatke Palače i fortifikacija.
2. Pripremiti konzervatorsku studiju za gore navedeno.
3. Pripremiti plan prezentacije/ interpretacije. Odrediti smjernice prezentacije/ interpretacije za poznate ali neprezentirane arheološke ostatke (poput dijelova istočnih termi, kula Palače itd.)
4. Poboljšati izgled rekonstrukcija u jugoistočnom dijelu Palače («rana») i pronaći namjenu za to mjesto.
5. Poboljšati stanje iskopanog područja na otvorenom. Gdje god je to prikladno, može se prekriti betonskom pločom ispod koje će se moći vršiti iskopavanja (vidi preporuke u Planu upravljanja Podrumima)
6. Pripremiti i primijeniti propise za korištenje i izlaganje ostataka u privatnom posjedu.
7. Pokrenuti obuku turističkih vodiča u svrhu poboljšanja znanja i interesa za manje poznata i posjećena mjesta na lokalitetu.
8. Pripremiti poseban plan za prezentaciju baroknih fortifikacija. Uključiti dugoročan plan za uklanjanje kasnijih građevina koje ih zaklanjaju.
9. Pripremiti plan za «šetnicu na zidinama», za svaki dostupan dio.
10. Pripremiti plan javne dostupnosti povijesnim ostacima.
11. Uključiti sve antičke ostatke u sistem signalizacije.
12. Ukloniti sve komercijalne djelatnosti iz unutrašnjosti istočnih i zapadnih vrata.
13. Preoblikovati popločanje sjevernih vrata da bi se omogućila ispravna prezentacija antičke razine poda.

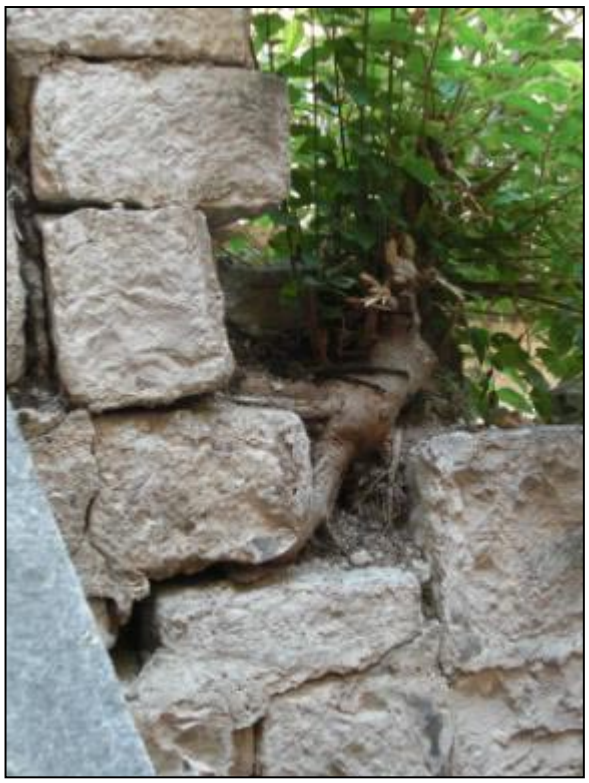

Slika 19: Vegetacija na baroknim zidinama

Slika 20: Otvor Marmontove ulice

Slika 21: Propadanje zida

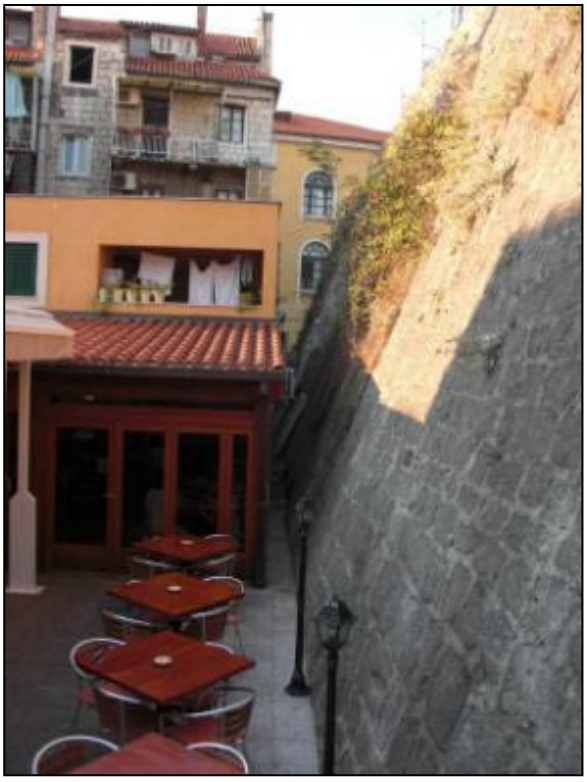

Slika 22: Nove građevine prislonjene uz fortifikacije

4.2.3. Arheologija

Arheologija se u različitim zemljama diljem svijeta različito definira. Znanstveno ona je proučavanje kultura kroz materijalne, pokretne i nepokretne ostatke, uz korištenje posebne stručne metodologije.

Postoje zemlje u kojima je arheologija definirana starošću ostataka, bez obzira bile to ruševine koje treba iskopavati ili potpune građevine iznad razine zemlje, koje se još uvijek koriste. Na drugim mjestima arheologijom se smatra samo ono što je pod zemljom i treba iskopavanje. U svim slučajevima arheologija je definirana kao kulturna baština.

U Splitu arheologijom se smatraju ostaci koje treba iskopavati. Stoga, u teoriji, svako prodiranje ispod površine (uključujući i kopanje pod uličnim popločanjem) može se definirati kao arheološko iskopavanje.

Unatoč definicijama, ne mogu se raditi arheološki zahvati bez razmatranja vrijednosti i bez znanstvenog suda. Na primjer – nedavno promijenjen kontekst, čak i ako je pod zemljom, nema istu znanstvenu vrijednst (ako ju uopće ima) kao i nepromijenjeni. Iz ovog razloga, za svaku planiranu aktivnost potrebno je donijeti odluku ima li ona arheološki potencijal i značaj i u skladu s tim – koji arheološki zahvat treba poduzeti i u kojem obimu. Obim može biti velik – od zahtjeva za potpunim arheološkim istraživanjem područja, do pratećeg nadzora ili samo povremenog nadzora. U Splitu ne postoje dogovoreni kriteriji za takve odluke i postupke. Izgleda da su arheolozi često željni iskopavanja. Takav stav u principu nije u skladu sa etikom suvremene arheologije, koja je primjerice izražena u „ICOMOS-ovoj Povelji o upravljanju arheološkom baštinom“, u kojoj se ne preporučuju nikakva iskopavanja ukoliko nisu neophodna, ili se zalažu za neagresivna istraživanja.

Još jedno pitanje koje zahtijeva definiranje i odlučivanje, je da li se nadzemni dijelovi Palače smatraju arheologijom ili ne. Logika bi nalagala da ako se Podrumi smatraju arheologijom, onda bi se takvim trebalo smatrati i sve iznad razine zemlje. U tom slučaju – svaki postupak koji se tiče tih ostataka značilo bi intervenciju u arheološku strukturu.

Još jedno važno pitanje je pitanje vlasništva o kojem se raspravlja i u Planu upravljanja Podrumima. Vlasništvo je povezano s odgovornošću i pravima. Mogu li se značajni arheološki ostaci smatrati privatnim vlasništvom? Da li je sve što se nalazi ispod građevinske parcele u privatnom vlasništvu također vlasništvo iste osobe? Može li se arheologija, poput bilo kojeg prirodnog dobra, u većini slučajeva smatrati vlasništvom države i društva?

Primjerice: ako netko zbog popravka ukloni pod svoje kuće – da li je to arheologija? Da li je vlasnik odgovoran za sve što se nalazi ispod poda? Da li je on vlasnik toga?

Slično i još osjetljivije: da li ostaci Dioklecijanove palače pronađeni nad zemljom pripadaju vlasniku zemljišta na kojem su pronađeni? Ako je to slučaj, da li je vlasnik odgovoran za održavanje i popravak tih ostataka? Ako to nije slučaj – da li se to odražava u katastru i zemljišniku? Ako je jedna strana zida unutarnja i njome se koristi jedan vlasnik, da li je on odgovoran i za vanjsku stranu zida?

U živućem gradu kao što je Split, kada se živost smatra značajnom vrijednošću – arheološke vrijednosti i životnost mogu biti u sukobu. S druge strane razvoj turizma i ekonomija mogu tražiti izlaganje zanimljivih i impresivnih ostataka, što ponekad može biti u sukobu s konzervatorskim zahtjevima.

Konačno, na mjestu s mnogo interesenata, različite vrijednosti se trebaju uzeti u obzir kao relevantne, i moraju se iznaći načini i dogovori za *modus vivendi*. Kulturne vrijednosti nikada ne smiju biti kompromitirane, ali čak i u svrhu njihovog proučavanja i konzervacije, mogu postojati i različiti pristupi.

Ni u kojem slučaju arheolozi ne smiju biti jedini donositelji odluka o području i opsegu iskopavanja, kada se ona vrše u urbanom kontekstu. Kada se provode zaštitna iskopavanja trebaju se pratiti strogi visoki arheološki standardi, čak i kada je vremenski rok kratak. I konačno – rezultati iskopavanja trebaju biti objavljeni, inače ih se jednostavno može smatrati destrukcijom.

Preporuke

1. Stručno i pravno odrediti opseg arheologije. Odrediti razliku između striktno «znanstvenih iskopavanja» i zaštitnih iskopavanja.
2. Identificirati arheološke ostatke nad zemljom.
3. Pripremiti konzervatorsku studiju i plan prezentacije za ostatke.
4. Usmjeriti napore na izuzimanje arheoloških ostataka iz privatnog vlasništva. Primijeniti konzervatorske propise kada je takvo vlasništvo privatno.
5. Prezentirati arheološke ostatke i učiniti ih dostupnim javnosti.
6. Stvoriti mehanizam donošenja odluka, zajednički za državu i grad, za donošenje odluka vezanih uz arheološke zahvate. Izbjegavati jednostrane odluke.
7. Prihvatiti etički koncept da ne treba provoditi destruktivna iskopavanja kada to ne zahtijeva razvoj i kada to nije bitno značajno za znanstvenu spoznaju.
8. Potrebno je preporučiti pravilno ponovno zatrpavanje kod zaštitnih iskopavanja i ostataka koji ne privlače pažnju javnosti ili je njihova zaštita previše složena ako ih se ostavi izloženima.
9. Pripremiti istraživački program za aktivna arheološka istraživanja koja bi bila značajna za bolje razumijevanje područja Palače. U razmatranje arheoloških radova uvijek treba uključiti različite stručnjake. Arheolozi ne bi trebali biti jedini donositelji odluka, naročito u urbanom kontekstu (vidi europski APPEAR projekt).
10. Pripremiti i dogovoriti se oko arheološke politike za povijesnu jezgru, koja će odražavati činjenicu da živući grad ima svoje potrebe (tj. svaka ograničena aktivnost ne postaje značajan arheološki zahvat) i da iskopavanja moraju biti ograničena opsegom i veličinom kao dio suvremene arheološke etike.

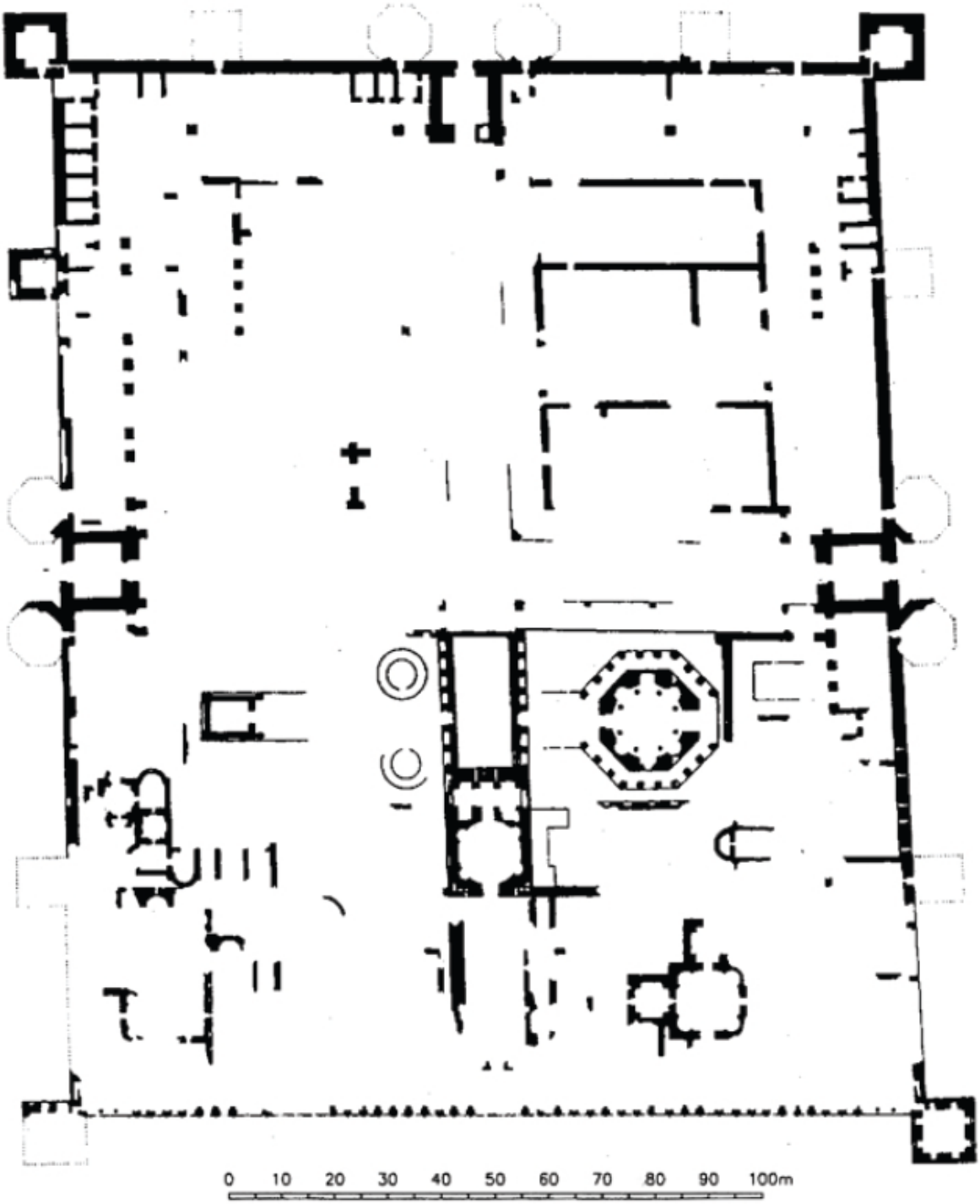

Karta 9: Poznati arheološki ostaci Dioklecijanove palače nad zemljom (J. Marasović)

4.2.4. Javni prostor

U javne prostore na otvorenom u povijesnoj jezgri spadaju ulice, trgovi, Riva i zelene površine, koje su uglavnom van zidova Palače.

4.2.4.1. Ulice

Imaju različitu hijerarhiju koja se očituje u njihovoj širini i ponekad u detaljima popločanja. S obzirom da je Split povijesni grad, uglavnom ne postoje nogostupi – ali u najvećem dijelu povijesne jezgre nema kolnog prometa.

Ulice su popločane relativno malim pravokutnim kamenim pločama, od dvije vrste kamena: sivo-zelenim Adria Verde i bijelim bračkim kamenom.

Na ulicama je vrlo malo zelenila, a pročelja kuća su granice ulice (gotovo uopće nema privatnih vrtova ni vrtnih živica).

Vrlo je malo asfaltiranih ulica i one su sve izvan uže povijesne jezgre.

S obzirom na zaštitu kulturnih vrijednosti i na činjenicu da je većina povijesne jezgre blizu motoriziranog prometa, osnovna pitanja su:

- konzervacija i održavanje
- dostupnost, za pješake i nužnu opskrbu
- namjene prizemnih prostora i uglavnom zaštita od zlouporabe kroz «sporo osvajanje» prostora od strane restorana i kavana

Ulična oprema

- **Otpad i kante za otpatke** – Dvije vrste kanti za otpatke nalaze se u mnogim uglovima povijesne jezgre. Njihov kapacitet često izgleda premali i u nekim područjima su u svako doba godine pune. Od ove dvije vrste postoji manja koja je pričvršćena za pod, i veća, plastična, koja ima kotače. Iako su veliki kontejneri učinkovitiji, oni su vizualno agresivni i stoga se njihov smještaj mora pomno odabrati i možda ih je čak potrebno sakriti.

  Vrlo veliki kontejneri postoje kraj tržnice..

  Poseban problem sa otpadom se tiče stalnog otpada iz kuća i poslovnih objekata. Ovaj otpad se iznosi na javnu površinu i od tud se skuplja. Da bi se ovaj problem riješio potrebni su propisi, načini i njihova stroga primjena.

Nekoliko osnovnih aspekata koji se tiču kanti za otpatke zahtijevaju posebnu pažnju:

- Pri smještaju se mora uzeti u obzir važnost lokaliteta, povijesno i vizualno. Smještaj kante za otpatke uz pročelja povijesnih građevina nije nužan i mogao bi oštetiti graditeljsku baštinu. (Treba uzeti u obzir i najčešće kuteve fotografskog snimanja turista).
- Upravljanje – javne otvorene površine moraju biti čiste. Potrebno je povećati broj, dimenzije ili učestalost pražnjenja kanti za otpatke.
- Još jedan aspekt je njihovo učvršćivanje, na koje je potrebno obratiti posebnu pažnju.

Nesumnjivo se ovaj aspekt znatno popravio u razdoblju od početka izrade Plana upravljanja.

- **Sistem rasvjete** – Javna područja imaju nekoliko vrsta potrebne rasvjete.
  - Rasvjeta spomenika, radi njihovog isticanja i prezentacije.
  - Ulična rasvjeta, za uobičajeni gradski život i sigurnost.

Kod kulturnih lokaliteta posebnu pažnju treba posvetiti oblikovanju rasvjete. Na lokalitetu koji je na Listi svjetske baštine, čak i inventar rasvjete može zahtijevati posebno oblikovanje, a ne nužno gotov industrijski proizvod.

U slučaju povijesnih građevina posebnu pažnju treba usmjeriti na učvršćenje rasvjetnog sistema na zid, uključujući i njegove električne instalacije.

Povijesnoj jezgri je potrebno posebno i opsežno planiranje rasvjete, s obzirom da trenutno ne postoji rasvjeta spomenika, osim nove rasvjete Peristila i katedrale, ili posebna ulična rasvjeta čitave povijesne jezgre (rasvjeta pročelja na Rivi nije optimalna, a rasvjeta Pjace nije ono što treba tražiti za povijesni lokalitet).

- **Klupe** – su važne i omogućuju dulje šetnje po gradu, odmor, okupljanje i mogu pridonijeti oblikovanju javnog prostora. Osim na Rivi, na sjevernoj strani Marmontove ulice i u javnom parku, u povijesnoj jezgri ne postoje javne klupe. Isto kao i kod kanti za otpatke, klupe moraju biti postavljene tako da ne utječu negativno na graditeljsku baštinu i treba ih održavati zbog vandalizma i prirodnog propadanja.
- **Javne telefonske govornice** – Većina ljudi danas koristi mobitele, ali javne govornice su još uvijek korisna javna usluga, i treba ih strateški rasporediti. Nekoliko ih postoji u i oko povijesne jezgre.
- **Plakatna mjesta** – Ona su važno i korisno sredstvo informiranja. Njihov ispravan smještaj i količina sprječavaju stavljanje oglasa i obavijesti direktno na zidove. Smještaj plakatnih mjesta, kao i sva ulična oprema, treba uzeti u obzir važnost pojedine lokacije.

Zidove se ne smije koristiti za plakatiranje, i sve postojeće je potrebno preoblikovati, postaviti na ploču, koja je, ako je to nužno, pričvršćena na zid.

- **Kontejneri za reciklažu –** ovu važnu opremu je potrebno postaviti tako da ne utječe na graditeljsku baštinu i ne smeta pogledu na nju. S obzirom da su veći od ostale ulične opreme, njihov vizualni efekt je veći. Preporučuje se postavljanje manjih u sporedne ulice, a većih samo izvan povijesne jezgre.

Preporuke

1. Pratiti upravljanje odlaganjem i odvozom otpada tijekom turističke sezone. Pronaći ispravno rješenje za odvoz otpada iz domaćinstava i poslovnih objekata.
2. Razmotriti vizualne aspekte kanti za otpatke i njihovog smještaja.
3. Pripremiti opsežan plan rasvjete za cijelu povijesnu jezgru – s posebnom pažnjom na rasvjetu spomenika i probleme električnih instalacija.
4. Postaviti klupe na strateška i primjerena mjesta. Pri oblikovanju uzeti u obzir udobnost, vizualne aspekte i održavanje.
5. Ukloniti plakatna mjesta koja direktno koriste zid.
6. Razmotriti postavljanje fontana za pitku vodu.

Slika 23: Mala kanta za otpatke

Slika 24: Velika kanta za otpatke

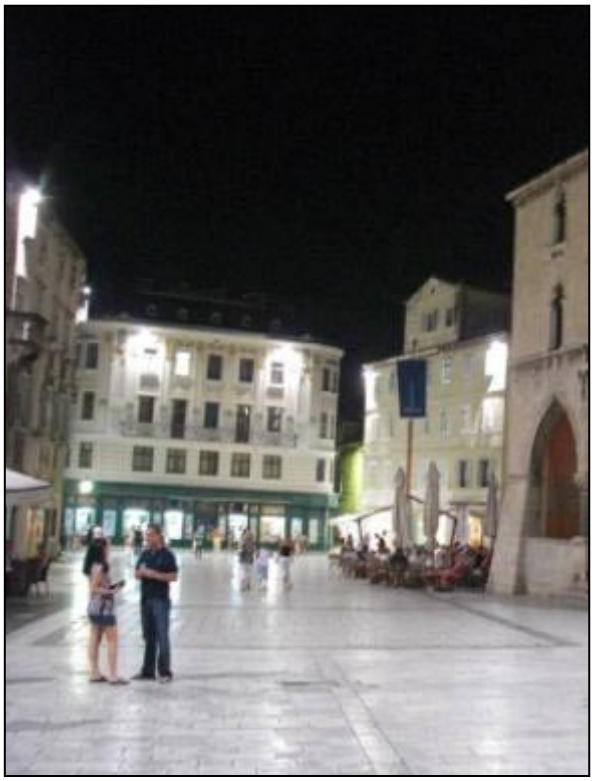

Slika 25: Rasvjeta reflektorima na Pjaci

Slika 26: Kontejner za reciklažu pokraj fortifikacija

Slika 27: Različiti kamen popločanja

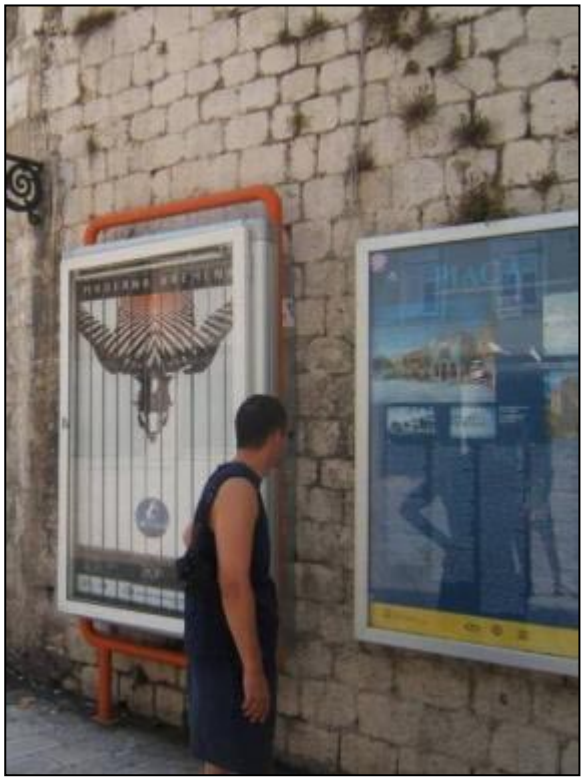

Slika 28: Reklamni panoi na Pjaci

Komercijalna djelatnost na ulicama

Uz «službenu» komercijalnu djelatnost koja se odvija iz izgrađenih prodavaonica, postoji i znatna trgovina na ulicama. Ovo je značajna i očita upotreba gradskih prostora u povijesnoj jezgri, iako ne uvijek ispravna. Ponekad je problematičan smještaj, u drugim slučajevima način izlaganja robe ili oblikovanje pokretnog «kioska». Ova namjena je živopisna i privlačna posjetiteljima, ali može biti i smetnja i zasigurno treba poštovati kulturne vrijednosti mjesta i prostora. Bez sumnje je ovu aktivnost potrebno upravljati i kontrolirati.

- U uskim uličicama i prolazima prodaja može ometati pješački promet.
- Može uzrokovati štetu i sakriti važne elemente kulturne baštine.
- Može stvoriti reputaciju tržnice na otvorenom mjestu koje želi prenijeti drugačiju poruku.
- Ako nije ograničeno, naposlijetku može postati smetnja i neugodnost posjetiteljima.
- Iza istočnih vrata postoji dosta velika i privlača tržnica, dakle trgovačke mogućnosti i smještaj postoje. U većini slučajeva ne postoji potreba zauzimanja drugih prostora.

Privatni prodavači koriste javni prostor i povijesne spomenike za izlaganje svoje robe. Ako postoji potražnja za ovom vrstom djelatnosti, vlasti moraju osigurati smještaj i opremu (uključujući oblikovanje pokretnih štandova). Postojeća situacija u kojoj se roba izlaže na bazama stupova, kapitelima i arhitravima ne smije biti prihvatljiva. Posebna pažnja i promišljanje treba biti usmjereno na «službeniju» komercijalnu djelatnost štandova unutar gradskih vrata – uglavnom istočnih. Posjetitelj uopće ne može vidjeti vrata, jer su ih štandovi potpuno ispunili – a prodaju robu koja se može prodavati na bilo kojoj drugoj lokaciji.

Trgovačka djelatnost je uvijek bila dio ulice, pjace i gradskih vrata, i doprinosi duhu mjesta, ali ju se mora regulirati.

Trajni, iako pokretni, veliki kiosci su druga vrsta prodajnih mjesta. Jedan je smješten na Rivi, na jugozapadnom uglu Palače, drugi na sjeverozapadnom uglu Pjace (skriva ulaz u ulicu) i ostali uz vanjski sjeveroistočni ugao zidova Palače. U povijesnom gradu koji je toliko bogat trgovinama, tržnicama i štandovima, ovi kiosci su neobjašnjivi i neprihvatljivi, osim ako ne odražavaju pravo povijesno mjesto prodajnog štanda. U tom slučaju njihovo oblikovanje bi to trebalo odražavati.

Slika 29: Kiosk na Rivi

Slika 30: Komercijalna djelatnost kraj istočnih vrata

Slika 31: Mješovita komercijalna djelatnost na ulici

Slika 32: Komercijalna djelatnost na ulici

4.2.4.2. **Gradski trgovi**

Trgovi su glavni javni otvoreni prostori u povijesnoj jezgri i sadrže glavne gradske aktivnosti i događanja na otvorenom. Aktivnost na trgovima je vrlo značajna za živost povijesne jezgre, ali zahtijeva pomno upravljanje. Dvije osnovne kulturne i komercijalne vrste djelatnosti se odvijaju na trgovima:

- Nekoliko otvorenih gradskih prostora (trgova) postaju mjesta predstava, uglavnom tijekom ljeta. Ovo uključuje i postavljanje sjedala, pozornice, opreme, rasvjete, zvučnika, električnih instalacija itd.

  Najprivlačniji je Peristil – koji je ujedno i jedno od najposjećenijih mjesta u gradskoj jezgri.

  Uobičajeno je koristiti povijesne i arheološke lokalitete za predstave, ali nije uobičajeno to raditi usred stambenog područja i osjetljivih antičkih spomenika (vidi Karakaline terme u Rimu i mnoge helenističke i rimske teatre i amfiteatre, aktivnosti na ulicama i trgovima povijesnih gradova drugdje). Iako je privremen, treba proučiti svakodnevni utjecaj takvih aktivnosti na posjet lokalitetima i na stanovnike. Dulja turistička sezona i povećan broj posjetitelja će staviti pritisak na korištenje grada i njegovih dijelova za kazalište. Potrebno je pratiti utjecaj na svakodnevni život, konzervaciju i moguću štetu.
- Rad kavana, barova, restorana i trgovina itd. na otvorenim prostorima i trgovima. Treba uzeti u obzir tri osnovne stvari kod dozvoljavanja takvih djelatnosti na otvorenom:
  - Vizualni i fizički utjecaj na korištenje otvorenog prostora.
  - Zlouporaba prostora koji bi trebao biti na raspolaganju svima, ne samo na upotrebu određenim djelatnostima.

Još jedna tradicionalna namjena otvorenog prostora (trga ili parka) je smještaj skulpture i druge vrste umjetnosti u javnom prostoru. Ovo je slučaj na nekoliko mjesta u povijesnoj jezgri i treba ga poticati, kao privremenu ili stalnu namjenu, uz praćenje određenih kriterija.

<u>Preporuke</u>

1. Primijeniti propise o namjeni javnog prostora.
2. Poticati korištenje javnih prostora za festivale i izloške – ali upravljati time, u odnosu na konzervaciju i potrebe šire javnosti.

Slika 33: Cafe-bar na ulici

Slika 34: Cafe-bar na ulici

Slika 35: Trg koji se koristi kao pozornica

Slika 36: Kazališna kulisa na južnom ulazu u Peristil.

4.2.4.3. Riva

Novooblikovana Riva je živo mjesto i jedan od znakova raspoznavanja grada. Također pruža i izravnu vezu s morem i lukom. Komercijalne djelatnosti su «temeljene na odmoru», ali ona predstavlja i najkraći put između istočne i zapadne strane povijesne jezgre, bez potrebe da se prolazi kroz izgrađeno područje.

Izuzetno je važna zabrana prometa ovom šetnicom. Još uvijek ju često motoristi koriste kao prečicu.

Tijekom vrelih ljetnih dana Riva je vruće i neudobno mjesto, a kako se širila, tako ju je postalo sve teže štititi od sunca. Iako su to bile povijesne okolnosti, treba uložiti napor u pronalaženju rješenja za poboljšanje ove situacije.

Projekt Rive nije dovršen, a najproblematičniji dijelovi još čekaju na izvedbu. Na njezinim krajevima su centri prometa i parkirališta koji negativno utječu na svoju okolinu (uključujući glavni ulaz u Podrume i na Prokurative).

4.2.4.4. Šetnica na zidinama

Vrh vanjskih zidova Palače i ostaci kasnijih fortifikacija su izvorno bili široki i koristili su se kao šetnica (uobičajeno, ali ne isključivo, za čuvare) i treba ih se smatrati javnim prostorom. Mogu biti jako privlačni i korisni. Trenutno su neki dijelovi u privatnom vlasništvu i niti jedan dio nije dostupan javnosti.

Kule i bastioni spadaju u istu kategoriju, ali imaju veći potencijal za javnu namjenu. Većina ih je u privatnom vlasništvu, ali su značajni dio onoga što je bila javna domena.

Preporuke

1. Revidirati planove i završiti projekt Rive. Uključiti micanje prometa i parkirališta s oba kraja. Iskoristiti projekt u smislu ponovnog oživljavanja Prokurativa.
2. Postepeno doći u posjed čitavog gornjeg dijela fortifikacijskih zidova (Palače i kasnijih). Konzervirati ih, obnoviti popločanje i balustrade (ili postaviti rukohvate) i otvoriti ih za javnost.
3. Razmotriti povrat svih kula i bastiona, radi njihove zaštite i za dobrobit javnosti. Ne dozvoliti novu izgradnju u bastionima.

Slika 37: Zapadni dio Rive, parkiralište i prometnica

Slika 38: Istočni dio Rive, parkiralište i prometnica

Slika 39: Riva u ljetnu večer

4.2.4.4. Zelene površine na otvorenom

U prošlosti je u povijesnoj jezgri bilo malo javnih zelenih površina (karta 10) i nekoliko velikih privatnih vrtova, danas ih gotovo uopće nema. Jedine zelene površine su privatna ili napuštena područja (na mjestu uništenih građevina). Ostali otvoreni prostori su koncentrirani na sjevernom dijelu područja, izvan zidina Dioklecijanove palače. Područje neposredno uz zidine je relativno zapušteno i nije oblikovano za dobrobit korisnika (više predstavlja zeleni pojas oko zidina – ali moglo bi biti višenamjensko).

Zelene otvorene površine unutar gradskog tkiva imaju nekoliko važnih namjena koje se mogu podijeliti na četiri različita aspekta: urbanistički, ekološki, ekonomski i društveni. Također imaju važnu ulogu u poboljšanju živosti povijesne jezgre i u minimaliziranju sukoba. Stoga imaju i ostale vrijednosti osim igrališta i mjesta odmora.

Urbanizam

- Zelene površine na otvorenom su kostur čitavog javnog prostora.
- Javni prostor i zelene površine dio su slike grada. Kvalitetna slika izravno je povezana s dobrim rasporedom i dostupnošću otvorenih prostora.
- Zelena površina jest i može se koristiti kao prijelazna zona između prostora različitih namjena.

Društveni aspekti

- Važno mjesto za djecu i bebe gdje im se pruža mogućnost različitih aktivnosti.
- Mjesto visoke razine interakcije među ljudima, djecom, susjedima itd., stoga i značajno mjesto za dobar društveni život.
- Može pružiti odmor od intenzivnog gradskog života i biti mjesto opuštanja.

Ekološki aspekti

- Poboljšanje mikroklime – zelena pluća počevši od jednog velikog stabla do velikih otvorenih područja može sniziti ljetnu temperaturu i stvoriti bolju klimu u blizini.
- Pročišćenje ugljika i zagađenja zraka – vegetacija pomaže čišćenju i smanjenju razine ugljika iz zraka.
- Upijanje oborinskih voda – s obzirom da je ostatak gradskog tkiva zapečaćen za upijanje viška oborinskih voda (kiše) u zemlju, zelena područja postaju mjesto upijanja, obogaćenja vodonosnika i smanjenja oborinskih voda na ulicama.

Ekonomske dobrobiti

- Vrijednost nekretnine koje gleda na, ili je blizu zelene površine je veća od vrijednosti iste nekretnine bez pogleda ili bez veze sa zelenom površinom.

Preporuke

1. Stvoriti zelene površine na nekoliko mogućih lokacija, uključujući i male «džepne» vrtove.
2. Napraviti projekt ozelenjavanja javnih površina. Trgovi i veliki otvoreni prostori su privlačniji stanovnicima i posjetiteljima ako imaju ravnotežu graditeljske baštine i gradskog tkiva s nešto sjene. Tamo gdje vegetacija ne može biti posađena izravno u zemlju, mogu se koristiti velike posude.
3. Oblikovati parkove uz sjeverni zid Palače tako da budu od koristi ljudima. Povezati veliki park s onim uz zidine i stvoriti jedinstven veliki otvoreni prostor.
4. U parkove postaviti dječja igrališta.

Slika 40: Sjeverna javna gradska zelena površina

Slika 41: Privatna zelena površina u povijesnoj jezgri

Karta 10. Katastarski plan povijesne jezgre iz 1831.

otvorena zelena površina -

4.2.5 Pješačka namjena

U srcu povijesne jezgre nema prometa osim vozila za održavanje i opskrbu – gotovo potpuno je pješačka zona.

Područje Palače je imalo četvora vrata, od kojih se sva još uvijek koriste. Danas se svaka vrata otvaraju prema različitim vrstama gradskog tkiva, stoga su i njihovi korisnici različiti, kao i njihov broj i tipologija (lokalno stanovništvo, posjetitelji, stanovnici centra, komercijalna opskrba itd.) Također postoji i nekoliko manjih, bočnih ulaza u područje Palače.

Drugo područje (uglavnom zapadno od Palače) nema naznačena vrata, ali jasni ulazi se mogu identificirati na sjeveru i jugu, dok se nekoliko ulica otvara prema zapadu. Razlike među ulazima će imati veći značaj kada se budu donosile odluke vezane uz upravljanje posjetiteljima.

Karta 11: Vrata i ulazi u Dioklecijanovu palaču

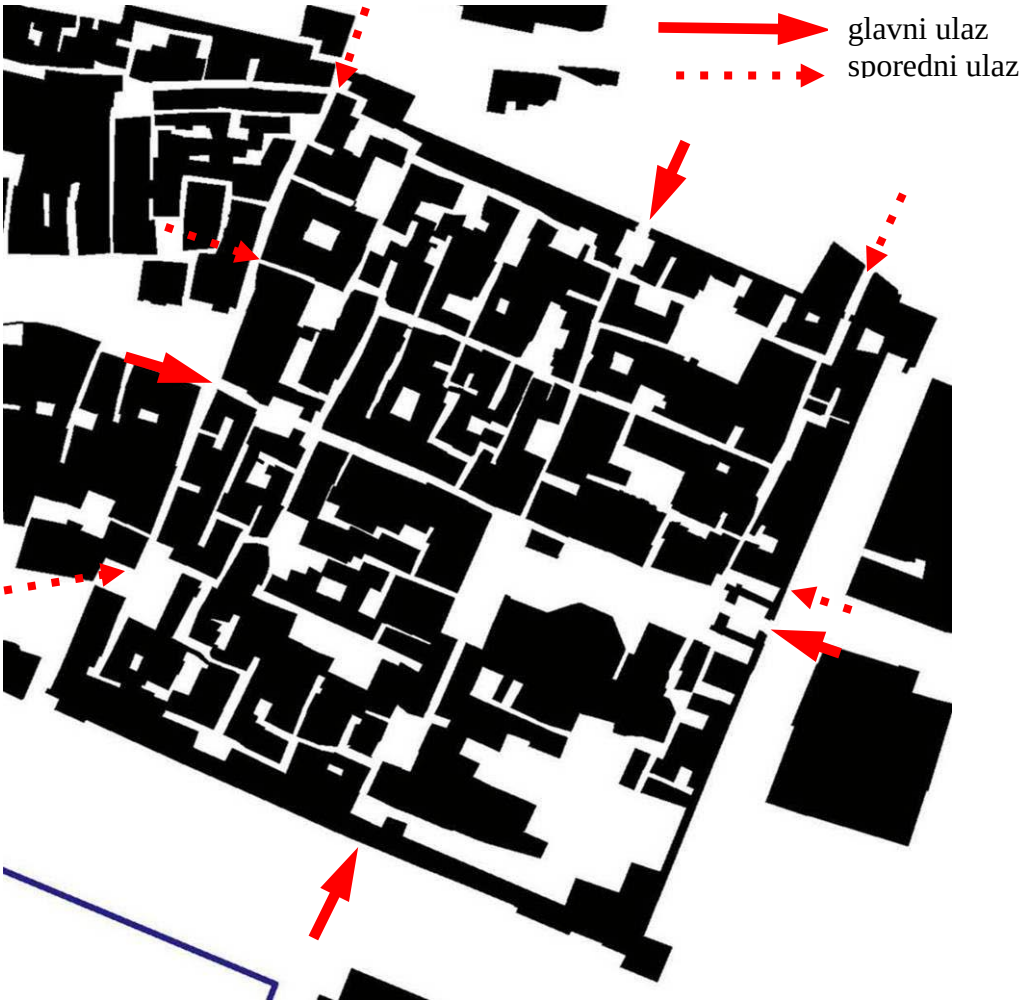

4.2.6 Dostupnost i sigurnost

Sigurnost

Osobna sigurnost korisnika, bili oni lokalni stanovnici ili posjetitelji, je vrlo važno pitanje, koje će zahtijevati znatnu pažnju u budućnosti.

Česta pojava je nedostatak rukohvata, neravna popločenja, otvorene rupe. Sve to je smetnja i potencijalna opasnost.

Split kao živi grad i kao turističko mjesto mora učiniti okoliš što je moguće sigurnijim za njegove stanovnike i posjetitelje, a sve s posebnom pažnjom prema graditeljskoj baštini.

Dostupnost

Povijesna jezgra Splita je relativno ravna, pa stoga i potencijalno dostupna svima, ali ipak nije. Problemi pristupa su uobičanjeni u zgradama s ulazima višim od razine ulice, i u nekim spomenicima poput Mauzoleja i Hrama.

Dostupnost je uobičajeno pitanje u graditeljskim lokalitetima i onima na Listi svjetske baštine. Rampe za invalidska kolica i liftovi su vrlo značajna sredstva pristupa za invalide ili za starije osobe, u javnim prostorima, hotelima i ostalim mjestima. Mogu biti problematični zbog vizualnog aspekta i mogu uzrokovati štetu pročeljima, stubištima itd. Da bi se mjesto učinilo što pristupačnijim, bez štete za graditeljsko nasljeđe, potrebno je dobro planiranje.

Iako je povijesna jezgra sagrađena na relativno ravnom području, puna je stuba (često samo jedna ili dvije). Treba posvetiti pažnju ovoj činjenici i pronaći ispravna rješenja (vidi kartu br. 12).

Preporuke

1. Stvoriti siguran pristup javnim prostorima, uključujući i popravke popločanja, zatvaranje otvorenih rupa, postavljanje rukohvata itd.
2. Pripremiti plan dostupnosti i omogućiti svima pristup javnim površinama i građevinama.

Karta 12: Nedostupna područja

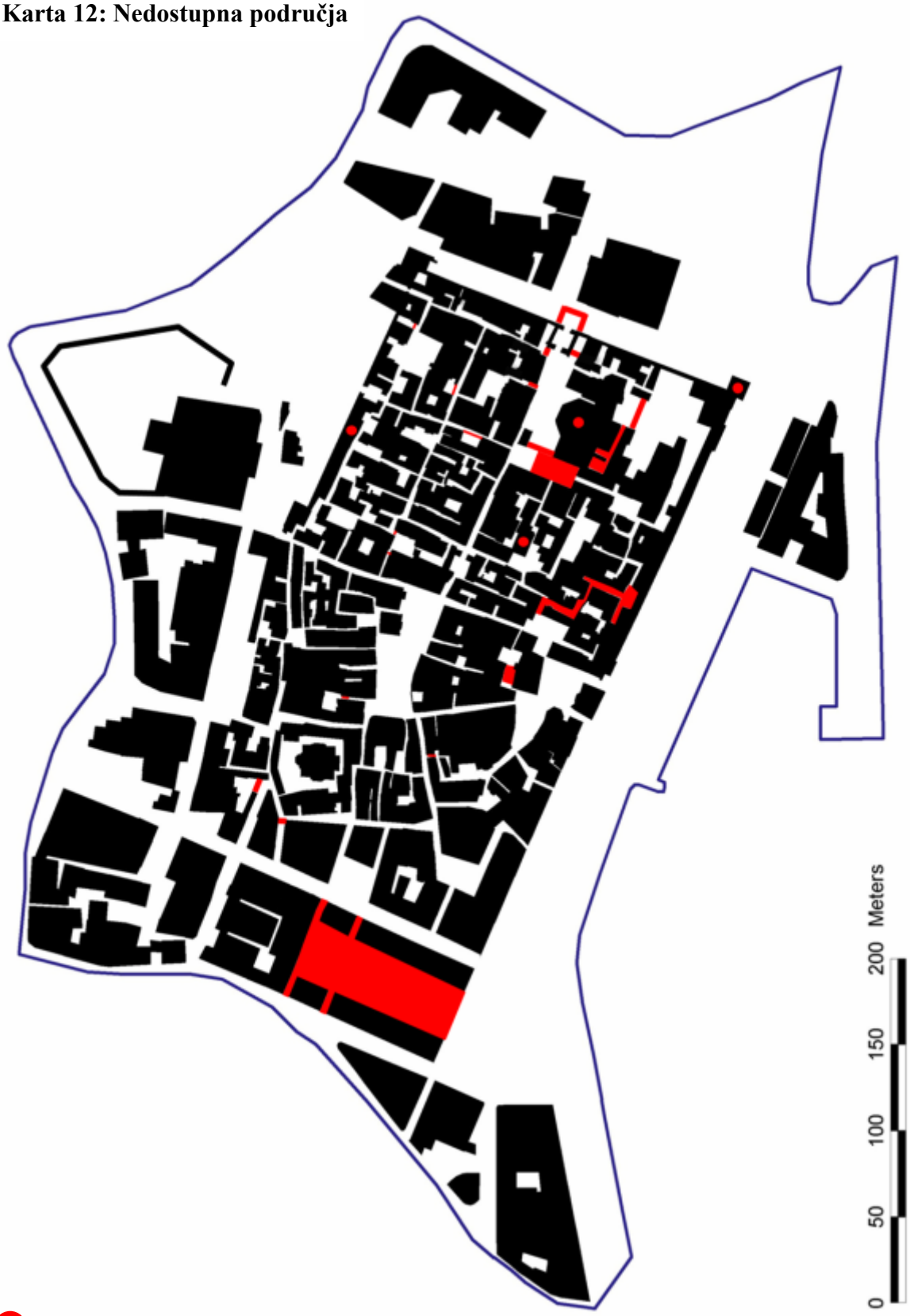

nedostupan spomenik

nedostupno područje (stube)

4.3 Infrastruktura

S obzirom da je povijesna jezgra Splita mjesto življenja već više od 2000 godina, ispresjecana je infrastrukturom iz raznih razdoblja, starih i novih.

Nedavno postavljena i poznata infrastruktura može se podijeliti na:

- makro infrastrukturu – poput glavne kanalizacije, vodoopskrbe, odvodnje oborinske vode, električne energije itd.
- mikro infrastrukturu – koju su instalirali građani za svoje potrebe (antene, rashladni uređaji itd.) i spojeve s kućama.

Planiranje, instalacija i održavanje infrastrukture (iznad i ispod razine zemlje) može imati veliki utjecaj na graditeljsku baštinu. Pitanja i nesigurnost vezana uz upravljanje, održavanje i odgovornost također mogu oštetiti graditeljsku baštinu i utjecati na život u povijesnoj jezgri.

4.3.1. Makro infrastruktura

Kanalizacija, voda, odvodnja

Sva mokra infrastruktura ima opipljiv utjecaj na kulturnu baštinu. Iskopavanje zbog postavljanja cijevi je intervencija u arheološki kontekst, curenje iz jednog od sistema može uzrokovati probleme sa statikom i konzervacijom, a tu je i smetnja stanovnicima i posjetiteljima. S obzirom da su postojeći vodovi pod zemljom, održavanje i zamjena utječu na arheologiju i uzrokuju sukobe s arheolozima koji ponekad žele iskopavati veća područja prije postavljanja novih vodova.

Kanalizacija – kako se vidi na karti 13, osnovni smjerovi prikupljaju kanalizaciju prema jugu, u zaljev i ne miješaju ju s odvodnim vodama. Ipak, u podzemnim građevinama, a ponekad i u ostalim dijelovima povijesne jezgre događa se curenje kanalizacije, na što upućuje smrad. Razlozi ovih curenja još su uvijek postojeća miješanja odvoda kišnice i kanalizacije, privatnih spojeva i starih cijevi, od kojih neke nisu ni poznate. Potrebna je temeljita studija kanalizacijske infrastrukture, nakon koje treba zamijeniti stare cijevi uz konzervatorski i arheološki nadzor.

Opskrba vodom i odvodnja – kao i s kanalizacijom, curenje iz vodovoda može predstavljati rizik za građevine i temelje, ali za razliku od kanalizacije, nije opasno po zdravlje i može ga se usmjeriti prema luci. Uvijek je preporučljivo prikupljanje i ponovna uporaba vode, ali to

je pitanje detaljnog urbanističkog plana, a ne plana upravljanja kulturnom baštinom. Iznimno velika količina vode se izgubi u cijevima u povijesnoj jezgri – izgubljena voda pronađe put, često prema temeljima antičkih prostora.

Kao i kod kanalizacije, potrebno je detaljno istraživanje postojeće vodene infrastrukture, nakon čega je potrebno promijeniti cijevi, uz konzervaciju i arheološki nadzor. Dobar indikator za curenje vode je praćenje stanja neuobičajene potrošnje vode putem mjerila.

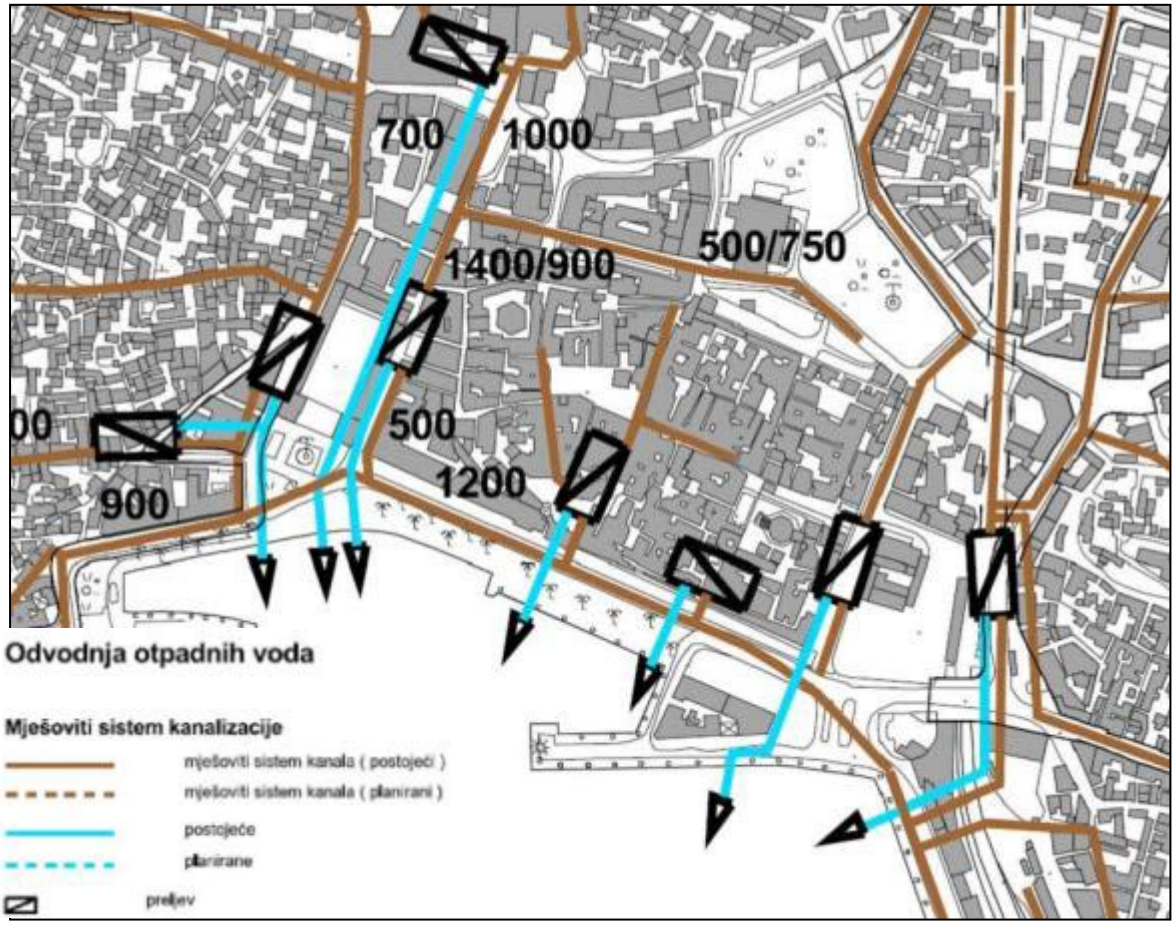

Karta 13 – Vodena infrastruktura i kanalizacija (GUP Splita)

Električni vodovi i trafo stanice

Glavni električni vodovi i trafo stanice u povijesnoj jezgri su pokazani na karti 14. Lokalni smjerovi distribucije između transformatora i građevina su još jedan sklop vodova koji nije pokazan na karti, ali je vidljiv u gradu.

Električna energija ima tri osnovna negativna učinka na graditeljsku baštinu: opasnost od strujnog udara i požara, vizualne smetnje vodova ili razvodnih kutija i malih transformatora postavljenih na strateškim mjestima, te radijacija koja može uzrokovati rak, ukoliko je izlaganje veće u smislu trajanja ili intenziteta.

Veza između sigurnosti i konzervacije je u ovom slučaju očita. Zamjena starih vodova i njihovo postavljanje pod zemljom neće biti samo za dobrobit graditeljske baštine i vizualnog aspekta, već je znatno sigurnija s obzirom da drastično smanjuje opasnost od požara i strujnog udara. Kao i kod ostale infrastrukture, zamjena starih vodova i postavljanje pod zemlju potrebno je vršiti uz konzervatorski i arheološki nadzor.

Još jedno pitanje kulturne baštine je premještanje transformatora u udaljenija područja, gdje će radijacija biti manje opasna za stanovnike.

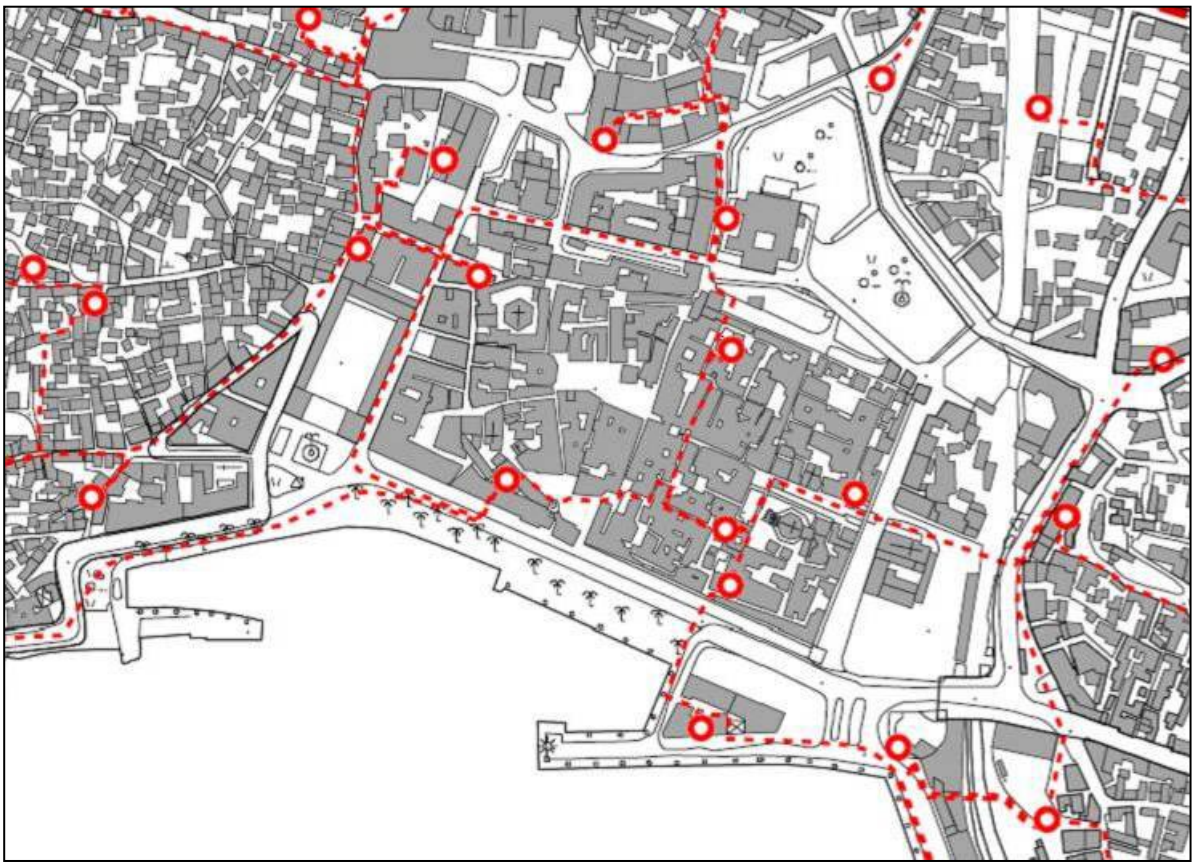

Karta 14 – Glavni električni vodovi u povijesnoj jezgri (GUP Splita)

Telefonski vodovi

Utjecaj telefonske infrastrukture je uglavnom vizualan – vodovi i kutije koji prelaze preko prostora, učvršćeni su za pročelja i postavljeni na strateškim mjestima. Isto kao i s električnom energijom, premještanje vodova pod zemlju je u interesu grada. Premještanje je potrebno napraviti uz konzervatorski i arheološki nadzor.

Bez koordinacije s konzervatorima, ne smije se dozvoliti postavljanje novih kutija na zidove.

Antene mobilne telefonije

Širenje antena mobilne telefonije je potrebno zbog dobre pokrivenosti i niske radijacije. U svijetu su uobičajena dva modela: prvi uključuje velike antene velikog kapaciteta i intenziteta prijenosa, a drugi uključuje više malih antena s boljom geografskom pokrivenošću i manjim intenzitetom prijenosa.

Učinci mobilne tehnologije su dvostruki:

1. Vizualna nametljivost u povijesnoj jezgri i u kontaktnoj zoni (s obzirom da su postojeće antene vrlo velike i visoke tako da utječu na veliko područje)
2. Izlaganje korisnika radijaciji od antena i uglavnom od njihovih mobitela (količina radijacije ovisi o udaljenosti od najbliže antene i o modelu telefona – što je korisnik bliže anteni to je za njega manja radijacija).

S obzirom na oba aspekta, model više manjih antena je bolji od modela nekoliko velikih. Postavljanje mreže manjih antena na diskretnim mjestima (na sustavu rasvjete i na drugoj infrastrukturi) će iz vizualnog aspekta biti bolji, a može biti i bolji zbog radijacije.

Buduća infrastruktura

Tehnologije (mobiteli, mobiteli treće generacije, internetski hot-spotovi, solarne ćelije za grijanje i električnu energiju itd.) se razvijaju i počinju koristiti mnogo brže od procesa planiranja i razvoja najboljih fizičkih rješenja za nove tehnologije. Zbog brzog razvoja, potrebna je politika odnosa prema novim tehnologijama, koja će odrediti hoće li se i kako uvesti nova infrastruktura (nisu sve tehnologije ili sve instalacije za te tehnologije neophodne u povijesnoj jezgri).

Danas solarne ćelije nisu dozvoljene u povijesnoj jezgri. Trebalo bi se promisliti o ovome, ali ih ne dozvoliti bez jasnih propisa i njihove primjene.

Preporuke za buduću infrastrukturu

1. Instalacije za nove tehnologije treba izbjegavati ukoliko kompromitiraju kulturne vrijednosti.
2. Bilo koja nova infrastuktura i instalacija ne smije biti postavljena bez dozvole nadležnog konzervatorskog ureda i nakon procjene utjecaja na konzervaciju.
3. Postavljanje pod zemljom je bolje od onog nad zemljom ukoliko ne šteti arheologiji i graditeljskoj baštini.
4. Smještaj treba biti diskretan – ne na pročeljima niti vidljivo na krovovima.
5. Najbolje moguće rješenje bi bili servisni tuneli, u kojima bi bilo smješteno nekoliko infrastrukturnih elemenata. Oni zahtijevaju velik prostor i nisu uvijek mogući.

Slika 42: Električna razvodna kutija na srednjevjekovnim fortifikacijama

Slika 43: Antene mobilne telefonije u povijesnoj jezgri

4.3.2. Mikro infrastruktura (privatni spojevi)

Televizijske antene – dvije osnovne vrste antena su uobičajene u povijesnoj jezgri, obične televizijske i satelitske antene. Većina ovih antena je postavljena na strateškim položajima na pročeljima i rubovima i vrhovima krovova. Osnovni problemi koji nastaju zbog krivog položaja i loše instalacije su fizička oštećenja građevina i vizualne smetnje.

Rashladni uređaji – isto kao i s antenama, vanjske jedinice rashladnih uređaja su postavljene na pročeljima, krovovima i prozorima. Osnovni problemi koje uzrokuju su:

1. Fizička oštećenja građevina nastala bušenjem, učvršćenjem itd.
2. Vizualne smetnje, kada su na javno vidljivim mjestima.
3. Akustične smetnje.
4. U procesu hlađenja, kondenzira se voda. Ako se ne odstranjuje ispravno, voda može oštetiti građevinu tako što se akumulira u zemlji i zidovima, te kapa na javne prostore i ulice.

Električna energija i ostali vodovi – Glavne električne vodove je postavio Grad, ali raznorazne lokalne vodove su postavili građani. Ti vodovi mogu uključivati električnu energiju za rasvjetu, kabele za zvučnike, kabele za antene itd. Glavni učinak ovih vodova je fizičko oštećenje građevina i vizualne smetnje.
Jedna od najgorih vizualnih smetnji su razvodne kutije.

Odlaganje otpada – vidi poglavlje o javnom prostoru

Preporuke

1. Napraviti detaljnu studiju mokre infrastrukture i smještaja cijevi.
2. Zamijeniti stare cijevi mokre infrastrukture novima.
3. Zamijeniti stare električne vodove i postaviti ih pod zemlju.
4. Postaviti telefonske linije pod zemlju.
5. Premjestiti električne i telefonske kutije na neupadljive lokacije.
6. Postaviti mrežu malih antena mobilne telefonije na neupadljivim lokacijama – ako je moguće ukloniti velike antene u i oko povijesne jezgre.
7. Pripremiti dugoročne i kratkoročne terminske planove za nove infrastrukturalne potrebe. Napraviti propise za konzervatorsku procjenu buduće nove infrastrukture.
8. Napraviti i primijeniti propis usmjeren na kulturnu baštinu, a koji se odnosi na smještaj televizijskih antena, rashladnih uređaja, solarnih panela itd.
9. Pratiti količinu otpada. Na mjestima na kojima se stalno stvara otpad, potrebni su veći kontejneri (ili više kanti za otpatke) ili češći odvoz otpada. Plan za smjanjenje otpada u osnovi je važan i može biti koristan u budućnosti.

Slika 44: Televizijske antene na problematičnim lokacijama

Slika 45: Vanjska jedinica rashladnog uređaja, odvod, kanalizacija i improvizirana rasvjeta na pročelju.

4.4 Promet i parkiranje

Kao što je ranije spomenuto, gotovo čitava povijesna jezgra zatvorena je za promet motornih vozila i dostupna samo pješacima i biciklistima. Jedina motorna vozila u ovom dijelu su posebna kolica na električni pogon, koja su napravljena za transport do i od trgovina i građevina. Kolica mogu uzrokovati štetu građevinama, popločenju ulica, odvodnim cijevima i mogu biti u sukobu s ostalim korisnicima ulice, posebno u turističkoj sezoni. Vozila u povijesnu jezgru mogu ući samo iz jugozapadnog dijela, uz Prokurative, za opskrbu Rive. Na ovom mjestu nalazi se autobusno i taxi stajalište.

Na istočnoj i sjevernoj granici povijesne jezgre (u kontaktnoj zoni) postoje glavne prometnice. Željeznička stanica je smještena blizu jugoistočnog ugla povijesne jezgre. Stanica je s nacionalnom željezničkom mrežom povezana prugom koja tunelom prolazi kroz istočni dio povijesne jezgre.

U povijesnoj jezgri potrebno je osigurati opremu za gašenje požara i pristup hitnoj pomoći.

Parkiranje – veliko pitanje i problem u povijesnoj jezgri. Parkiranje je potrebno lokalnom stanovništvu, trgovcima u prodavaonicama i na tržnicama, kupcima i posjetiteljima povijesne jezgre itd. Najbliža parkirališna mjesta nalaze se u južnom dijelu povijesne jezgre (kraj ulaza u Podrume i kraj željezničke stanice) i u ulicama na zapadnom i istočnom dijelu povijesne jezgre. Sjeverno od povijesne jezgre nalazi se nekoliko parkirališta.

Nedostatak parkirališnih mjesta može postati temeljno pitanje s obzirom da je to jedan od parametara koji može utjecati na odlazak ili ostanak stanovnika u povijesnoj jezgri, ograničava ekonomski sistem i komercijalnu djelatnost. S druge strane, parkiranje nad zemljom može oštetiti gradsko tkivo, a podzemno parkiranje je komplicirano i skupo zbog arheologije, blizine mora i postojanja visokih podzemnih voda i izvora.

Generalni urbanistički plan predlaže nekoliko mogućih lokacija za parkiranje. Dodatno, područje željezničke stanice pruža mogućnost parkiranja kao dijela bilo kojeg novog razvoja ovog prostora.

Preporuke

1. Preporučuje se što skorija primjena nekih od predloženih područja za parkiranje – da bi se smanjio pritisak i pokazala ozbiljna dobra volja vlasti.
2. Ne bi se trebao dozvoliti nikakav razvoj područja oko željezničke stanice bez pravog doprinosa rješavanju problema parkiranja.
3. Parkiralište ispred istočnog ulaza na Rivu, ispred ulaza u Podrume, treba ukloniti (uključujući i parkiralište za motocikle).
4. Treba razmotriti i uvesti korištenje vicinalnih linija od i do javnih parkirališta.
5. Opciju podzemnog parkinga ne treba a priori odbiti.

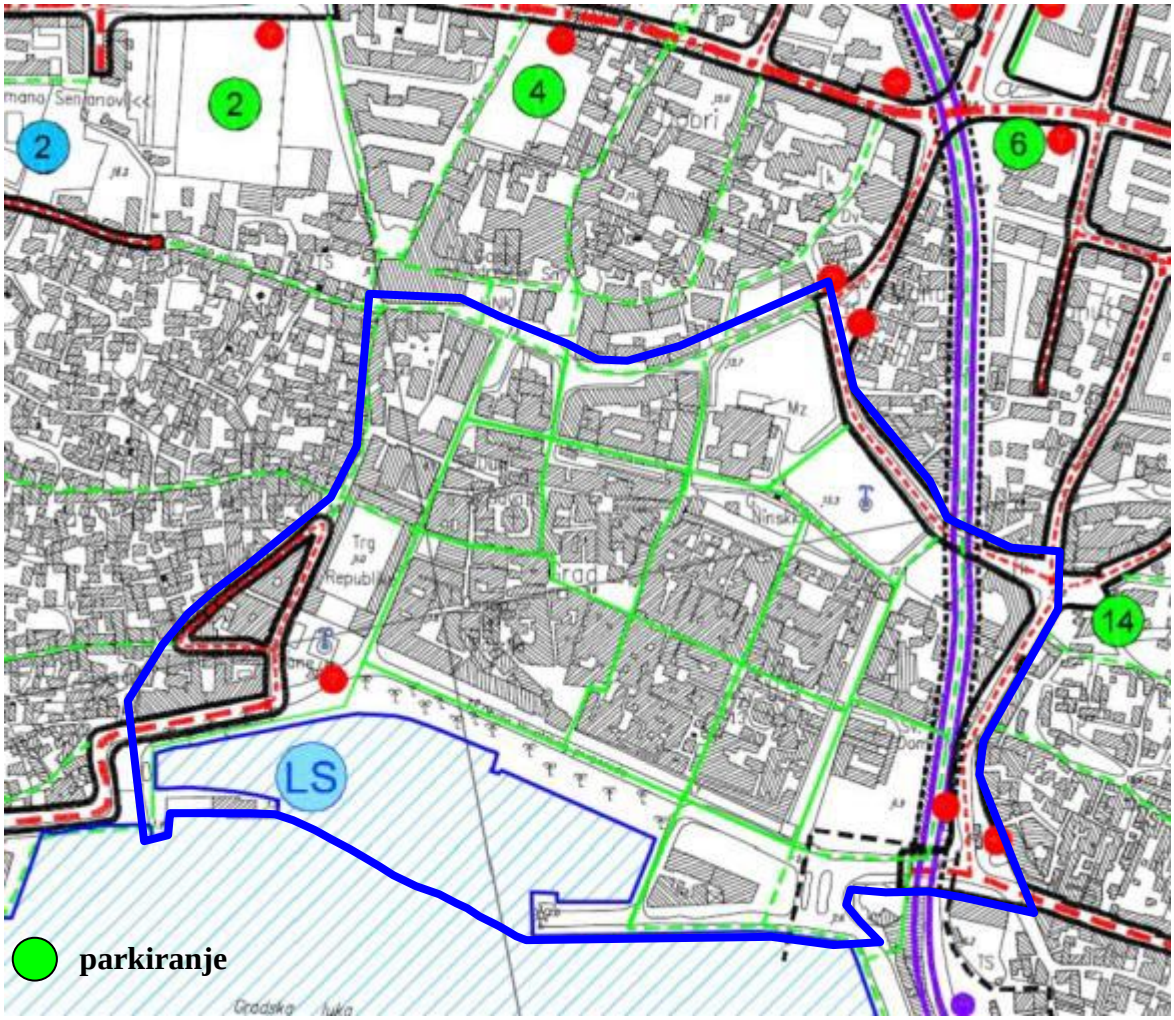

Karta 15: Parkiranje oko povijesne jezgre (karta iz GUP-a Splita)

Slika 46: Parkiralište sjeverno od Palače

Slika 47: Vozilo održavanja u povijesnoj jezgri

Slika 48: Dostavna kolica

4.5. Pitanja okoliša

Osnovni čimbenik okoliša je da se povijesna jezgra nalazi u morskom okruženju. To utječe na konzervaciju na svim razinama. U budućnosti, globalno zatopljenje bi moglo postati osnovno ekološko pitanje.

Oborine – kiša i pljuskovi su uobičajeni tijekom čitave godine, najvlažniji mjesec je studeni s više od 105 mm kiše, a najsuši je srpanj s 30 mm. Ukupna količina oborina u Splitu je više od 830 mm godišnje.

Glavno konzervatorsko pitanje može biti odvodnja, koja ukoliko je ispravno riješena, i ne mora predstavljati problem.

Temperatura – najhladniji mjesec u Splitu je siječanj s 6-10 ° C, a najtopliji je srpanj s 21 – 29 ° C. Male temperaturne razlike između najhladnijeg i najtoplijeg razdoblja su povoljne za konzervaciju, s obzirom da je njihov doprinos propadanju materijala zanemariv.

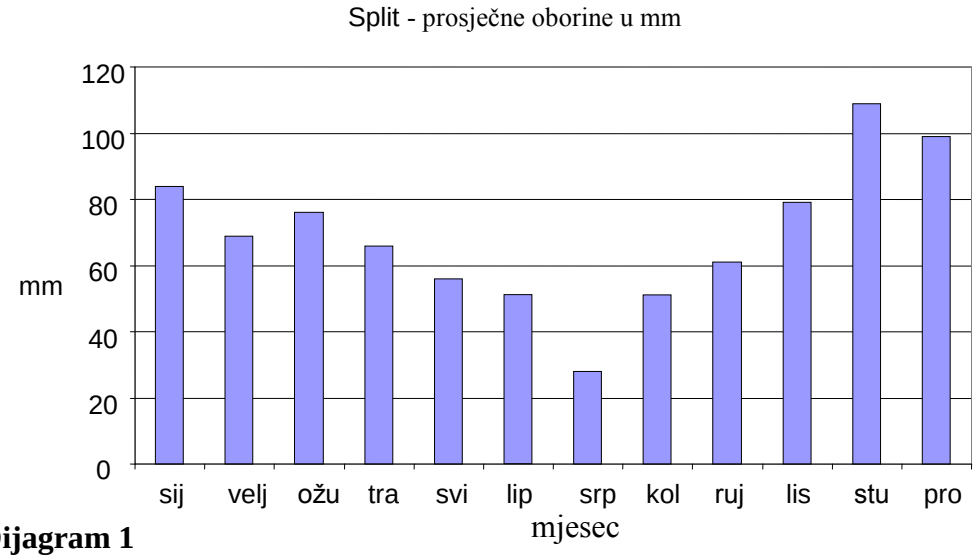

Dijagram 1

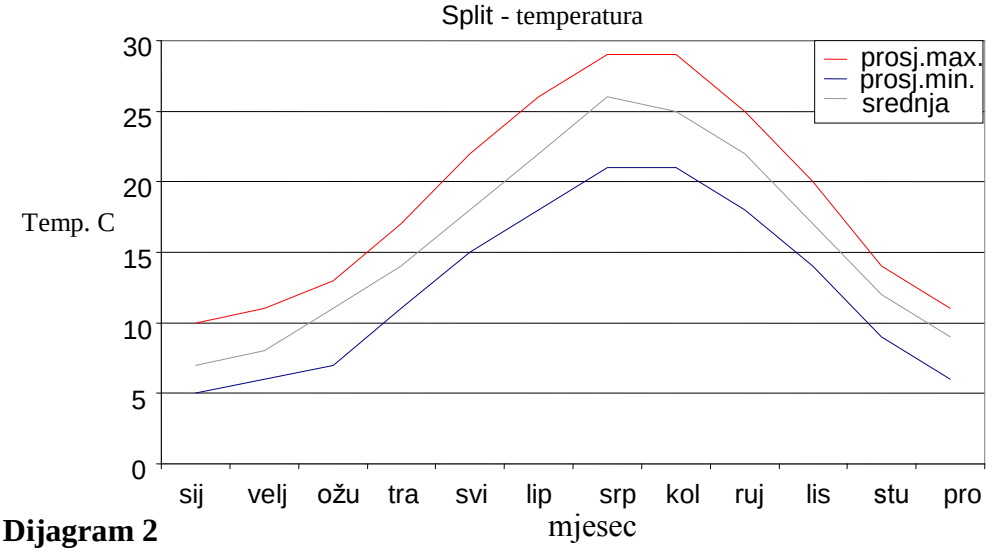

Dijagram 2

5.0 Konzervacija

Na općoj razini, definicija konzervacije je laka, s obzirom da je usmjerena zaštiti kulturnih vrijednosti i nematerijalnoj baštini koja izražava te vrijednosti. Postoje i druge definicije koje su također točne, poput «upravljanja promjenama».

Na praktičnoj razini, to znači regulacije, pravila, smjernice, studije, upravljanje, budžeti i vještine, a odnose se na veliki tematski opseg.

Na razini plana upravljanja, potrebno se osvrnuti na većinu pitanja, ali ne može ih se sve riješiti. Plan upravljanja **ne zamjenjuje** detaljnu konzervatorsku studiju i posebne planove koje je potrebno napraviti za većinu pitanja koja postavlja plan upravljanja.

Slijedi popis tema i postupaka kojima se treba baviti:

«Cjelovitost» i integritet – S obzirom da je čitava povijesna jezgra Splita upisana na Listu svjetske baštine, njezine vrijednosti leže u njezinoj cjelovitosti. Ona uključuje pojedinačne građevine, otvorene prostore i vrtove, stabla i vegetaciju, ulice, plan, obalu, more, arheološke ostatke itd.

Stanje očuvanosti – Visoka kulturna vrijednost svih atributa uvelike ovisi o stanju očuvanosti, održavanju i međusobnim odnosima. Konačno ovisi i o malim detaljima.

Propisi – su potrebni za troškove održavanja, održavanje i konzervaciju pojedinačnih građevina, kao i ostalih područja i prostora.

Postoji potreba za propisima i njihovoj primjeni u odnosu na visinu građevina, interpolacije, materijale, boje, arhitektonske detalje, dogradnje, rušenja, promjene, namjenu itd.

Izgled grada, a ne samo pojedinačnih građevina, je značajan dio kulturne vrijednosti. Stoga briga o estetici, čistoći, opremi ulica, rasvjeti, signalizaciji, održavanju javnih prostora – postaje pitanje konzervacije i planiranja.

Korištenje i namjene prostora, tradicionalne i nove, utječu na svakodnevni život i ponašanje ljudi, pa su značajna komponenta kulturne vrijednosti grada. Stoga je potrebno promatrati, pratiti i procjenjivati trendove i aktivnosti koje mogu utjecati na promjene tradicionalnih načina upotrebe.

Posebna pitanja:

Građevine - Detaljan opisni popis je potreban za označavanje razina kulturne vrijednosti. U građevinama najviše razine, uz eksterijer, morati će se sačuvati i interijer.

Visine građevina će ostati onakve kakve jesu, osim ako detaljni planovi ne dozvole lokalna povišenja. U razmatranju takvih promjena, u obzir će se uzeti visine okolnih građevina, širina ulice, sjene koje bacaju građevine, pogledi, vizura grada, blizina spomenika i gradskih zidina, kao i materijali i detalji.

Dogradnje u visinu trebaju pratiti postojeći arhitektonski stil.

Pročelja – Većina pročelja je izgrađena od kamena, neka su ožbukana, a na drugima je vidljiv kamen. Ako je potreban bilo kakav popravak ili zamjena, biti će napravljen u istoj vrsti kamena i istom obradom kao i izvornik.

Žbuka se neće uklanjati s pročelja da bi se ogolio kamen. Vlasnike pročelja s kojih je ranije skinuta žbuka će se potaknuti da ožbukaju svoje građevine. Ako se pod žbukom otkriju promjene iz različitih razdoblja, njihovu eventualnu prezentaciju će raspraviti nadležna konzervatorska služba. Njihovo izlaganje ne treba shvatiti kao prioritet ili obvezu, već pitanje pojedinačnog slučaja.

Ponovno žbukanje će se raditi samo tradicionalnim načinom, materijalima na bazi vapna.

Bez prethodnog odobrenja od Grada i nadležne konzervatorske službe ništa se neće dodavati ili učvršćivati na pročelja.

Učvršćivanje na pročelja će se vršiti samo na sljubnicama, prema odobrenju.

Na uličnim pročeljima neće se dozvoljavati novi otvori. Za svaki novi otvor biti će potrebno odobrenje nadležne konzervatorske službe.

Povijesni otvori neće se mijenjati, osim u slučaju da se noviji otvori vraćaju na izvorne, ukoliko su poznati.

Stolarija na prozorima će zadržati stari oblik – čak i kada ju treba zamijeniti zbog propadanja materijala. Neće biti dozvoljeni prozori od «jednog stakla».

Boje žbuke i stolarije će pratiti tradicionalne ili izvorne, ukoliko su poznate.

Svaka obnova, konzervacija, promjene na građevini će zahtijevati pripremu detaljne dokumentacije (sadržaj takve dokumentacije će se morati definirati i dogovoriti).

Na pročeljima koja su vidljiva s ulica i trgova neće se dozvoliti postavljanje rashladnih uređaja.

Čišćenje pročelja bi trebalo dozvoliti samo kada su uistinu prljava (npr. grafiti), ne kada je izgled zida rezultat patine i promjene u boji zbog starenja. Metode čišćenja će biti neagresivne i napravljene po uputama konzervatora.

Krovovi – Povijesni, izvorni i tradicionalni crepovi će se zadržati. U slučaju potpune ili djelomične zamjene koristiti će se izvorna vrsta.

Krovni prozori će se dozvoliti samo na dijelovima koji nisu vidljivi s ulice i s trgova.

Neće se dozvoliti nikakvi dodaci na vidljivim dijelovima krova (televizijske antene, satelitske antene, instalacije rashladnih uređaja, solarne ćelije itd.)

Azbest kao materijal za krovove mora biti zabranjen zbog vizualnog aspekta i opasnosti po zdravlje. Postojeće azbestne krovove potrebno je zamijeniti i ispravno tretirati.

Javni prostor – većina javnih prostora su popločani i sadrže različite instalacije poput: suncobrana i tendi, kanti za otpatke, oglasnih ploča, klupa, uličnih svjetiljki, razvodnih kutija za infrastrukturu, signalizacije. Njihovo nagomilavanje i ispravno funkcioniranje imaju veliki utjecaj na ukupni izgled grada.

Kante za otpatke bi trebale biti oblikovane i biti dovoljno velike da služe svojoj svrsi u vrhuncu turističke sezone (kao alternativa mogu se instalirati privremene kante tijekom razdoblja najveće posjećenosti).

Postavljanje kanti za otpatke treba biti takvo da ne ošteti popločanje ili zidove.

Klupe trebaju biti instalirane na pogodnim mjestima i oblikovane u skladu s tim mjestom.

Plakatna mjesta – ne bi trebala biti postavljena izravno na zid. Najbolje, trebala bi biti kao bilo koja druga oprema javnih prostora – slobodnostojeća i održavana.

Gradske vlasti bi trebale razmisliti o postavljanju velikih posuda sa zelenilom na velike trgove. Kada se raspravlja o takvoj opciji, treba uzeti u obzir zalijevanje, nečistoću, održavanje biljaka i posuda, potencijalni vandalizam, zamjenu, godišnja doba itd.

Zaštita od sunca bi trebala biti pokretna (suncobrani), a učvršćenje i oblikovanje tendi treba biti odobreno od konzervatorske službe.

Popločanje ulica – Unutar jezgre treba koristiti tradicionalan kamen i uzorak. Izvan jezgre se može razmišljati o novom obliku i materijalu, osim ako nije riječ o konzervaciji ili rekonstrukciji povijesnog popločanja.

Nekoliko pitanja drukčijeg karaktera koja se tiču javnog prostora:

Golubovi su problem koji se najčešće zanemaruje. Osim prljavštine, oni donose bolesti – tisuće mrtvih golubova pod krovovima i u olucima su ozbiljna opasnost po zdravlje. Mnogi povijesni gradovi pate od istog problema i postoje razna poznata rješenja ovog problema.

Prvi korak je pozabaviti se problemom i tada pronaći najbolje rješenje za specifične uvjete i slučajeve. Ovo je ozbiljan problem i ne smije se na njega gledati samo kao na smetnju.

Grafiti su ozbiljan problem u povijesnoj jezgri Splita. Protiv njih se prvenstveno treba boriti ispravnim propisima, uz visoke kazne u slučaju da se vandal uhvati. Na mnogim javnim mjestima koriste se kamere kako bi se otkrili vandali – uz dodatne edukacijske mjere. Grafiti na povijesnim zidovima se trebaju smatrati vandalizmom i kriminalom protiv javnosti, a ne umjetnošću i slobodom izražavanja.

Rublje – neki vide vješanje rublja na otvorenom kao vizualnu smetnju. To uvelike ovisi o kulturi i navikama. Kada nije na glavnim ulicama i trgovima može se prihvatiti kao dio tradicionalnog života i navika, vrsta nematerijalne baštine, i ne treba ga braniti. Detaljni plan može identificirati mjesta na kojima se ne bi trebalo vješati rublje.

Oluci – Trebali bi se koristiti tradicionalni materijali i oblici. Iako bi optimalan bio bakar, kod nemonumentalnih građevina se može koristiti cink ili pocinčani željezni lim. Njihov donji dio mora biti od cijevi od lijevanog željeza.

Veliki broj donjih dijelova oluka nedostaje ili su razbijeni. Ovo ne uzrokuje samo vizualne probleme, već je i konzervatorski problem, te ih je potrebno popraviti. Mora se pronaći rješenje za ovu pojavu, kroz zaštitu ili bolju obuku vozača dostavnih kolica.

Infrastruktura – Neki od najnametljivijih elemenata su kablovi i razvodne kutije pričvršćene na povijesne zidove. Većina komunalnih poduzeća ne vode računa o konzervaciji i problemima izgleda.

Gdje god je to moguće, kablovi bi trebali biti sakriveni (ne u zidovima) i njihove razvodne kutije instalirane na najmanje istaknutim mjestima.

Komunalna poduzeća će se morati koordinirati sa, i dobiti odobrenja od konzervatorskog odjela za svaki novi kabel i razvodnu kutiju. O novim sistemima će se raspraviti prije konačnog planiranja.

Održavanje – Privatni vlasnici će morati održavati korovove i pročelja svojih građevina. Ako vlasnik zanemari svoju nekretninu ili ne napravi radove ispravno, vlasti će izdati naredbu o održavanju s rokovima izvršenja. Ako ni tada posao nije napravljen – vlastima će biti dozvoljeno izvesti konzervatorske radove i naplatiti ih vlasniku. Većina ovoga je regulirano postojećim zakonima, ali oni moraju biti primjenjeni.

Svaki veliki posao održavanja će zahtjevati konzultaciju i odobrenje Konzervatorskog odjela.

Grad će pronaći mogućnosti davanja zajmova i donacija za konzervatorske radove i održavanje (moguće iz spomeničke rente).

O javnom prostoru je djelomice već bilo riječi. Dodatna pitanja su golubovi, grafiti i rublje.

Administracija – Vjerojatno najvažnija konzervatorska pitanja se tiču gradske uprave. Nijedan propis ne može funkcionirati bez stručne podrške i primjene. Ovo će ovisiti o postojanju adekvatne gradske konzervatorske službe, s odgovarajućim osobljem i znanjem, budžetom i snagom primjene. Služba će moći efikasno djelovati ako čitav sistem surađuje s njom (vidi dio o administraciji).

5.1. Dokumentacija, snimanja, studije

Srednjevjekovni dio povijesne jezgre izuzetno je detaljno dokumentiran, iako posljednji puta prije četrdeset godina. Ovu dokumentaciju je potrebno osuvremeniti i nadopuniti područjima koja nisu dokumentirana.

Razine povijesne dokumentacije grada i njegovih spomenika su također impresivne.

Većina dokumentacije nije dovoljno detaljna za konzervaciju ili monitoring, i za posebne projekte će trebati pripremiti posebnu dokumentaciju i studije.

Kao što je već spomenuto, postoji veliki nedostatak informacija o infrastrukturi. Detaljni planovi čitave infrastrukture su neophodni za konzervaciju, održavanje i razvoj grada.

Ne postoji neko centralno mjesto na kojem se može doći do relevantne dokumentacije. Izuzetno je važno da sve informacije budu u elektronskom obliku i dostupne javnosti, a ne samo znanstvenicima.

5.2. Održavanje i monitoring

Potrebno je postaviti indikatore stanja očuvanosti i pripremiti program monitoringa. Trenutno su pukotine na Peristilu pod nadzorom, ali to je lokalizirani postupak i treba ga ponoviti na drugim mjestima. Prikupljeni podaci morat će biti mjerljivi i ukazivati na stanje očuvanosti i propadanja (može se pratiti stanje i prema drugim kriterijima). Priprema takvog programa će uključivati precizna početna mjerenja, obuku osoblja i stalne procjene.

Drugi plan koji je potrebno pripremiti je dugoročni i kratkoročni plan održavanja. On podrazumijeva i osoblje i budžet. Gradsko održavanje obično uključuje infrastrukturu, usluge, odvoz otpada itd. Plan konzervatorskog održavanja će se baviti drugim pitanjima, uglavnom zaštitom kulturne baštine. Može imati preventivne mjere, kao i aktivne, za povremenu primjenu.

Da bi ovakvi planovi bili primjenjivi, potrebno je obučiti osoblje.

Preporuke

1. Pripremiti plan i postaviti indikatore monitoringa, zaposliti i obučiti osoblje koje će ga primijeniti, vrednovati i procijeniti rezultate.
2. Pripremiti plan rutinskog održavanja i smjernice održavanja za vlasnike nekretnina.
3. Iskoristiti čitavu ili dio «spomeničke rente» za održavanje.

Provesti propise održavanja pročelja.